

1836 TARİHLİ ERMENİ KİLİSESİ NİZAMNAMESİ ÇERÇEVESİNDE ÇARLIK RUSYASI'NIN ERMENİ POLİTİKALARI*

(ARMENIAN POLICY OF TSARIST RUSSIA IN THE FRAMEWORK OF
1836 ARMENIAN CHURCH REGULATION)

Yrd. Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ

İstanbul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
r_erhangullu@yahoo.com.tr

Öz: Çarlık Rusyası, 1836 yılında yürürlüğe koyduğu bir nizamname ile Ermeni kilisesi üzerinde yeni bir idari teşkilat oluşturmuştu. Böylece en büyük Ermeni dini merkezi olan Eçmiyazın Katoğikosluğu üzerinde Çarlık Rusyası'nın otoritesi artırılıyordu. Kilisenin devlet kontrolüne alındığı ve katoğikos seçiminde son sözün Rus Çarı'na verildiği bu kanun, Ermeni kilisesinin faaliyetlerini ciddi şekilde sınırlıyordu. Rus Çarı ve Kafkasya Ordusu Başkumandanı, katoğikosluk ve bizzat katoğikosun faaliyetleri üzerinde doğrudan etkili hale getiriliyorlardı. Aynı zamanda Rusya gerekli gördüğü hallerde katoğikosluğun tüm resmi evrakları ve malları üzerinde de söz sahibi olacaktı. Rusya bu siyasetiyle kilisenin yetkilerini daralttığı gibi katoğikosluk üzerinden tüm Ermenileri doğrudan kendine bağlı hale getirmeyi hedefliyordu. Bu durum da Rusya ve Ermeniler arasındaki ilişkilerin ilerleyen dönemlerde oldukça olumsuz bir seyir takip etmesine sebebiyet verecekti. Bu çalışmada, Rusya'da yayınlanan bu nizamname çerçevesinde Rusya'nın Ermenilerle ilgili uygulamaları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Rusya, Osmanlı Devleti, Kafkasya, Eçmiyazın Katoğikosluğu, Taşnaksutyun

Abstract: Tsarist Russia created a new administrative organization on the Armenian Church by a regulation that had put place in 1836. The regulation, were to increase the power of the Russian authorities over the Eichmiadzin Catholicosate, the largest Armenian religious center. The regulation limited the Armenian Church's activities severely by putting the church under state control and giving the the Russian Tsar authority over the Catholicosate elections. This arrangement had given Russian Tsar and

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından 54673 Proje numarası ile desteklenmiştir.

the Caucasus Governor General a definite power on the Catholicosate and its activities. Meanwhile, Russia would have a say in on all official documents and assets of Catholicosate when needed. By the agency of this policy Russia restricted the authority of the church and intended to bind all Armenians directly to the government itself. This would give rather a negative trend in the future relations between Russia and the Armenians. This paper, aims to shed light on the Russian administration of Armenians in the framework of the 1836 regulation.

Keywords: *Russia, Ottoman State, Caucasia, Etchmiadzin Catholicosate, Dashnaksutiun*

Giriş

Çarlık Rusyası'nın Ermeni kilisesinin idaresi ile ilgili olarak yayınladığı 1836 tarihli nizamname, Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Rusya'nın genel olarak tüm Ermenilerle ilgili siyasetinin en temel belirleyici metinlerindedir.¹ Bu nizamname, en büyük Ermeni dini merkezinin Rusya'nın yönetimine girmesi sonrası, Rusya tarafından Ermenilerin dini yapılarının idaresinin belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Ermeni kilisesinde bu en üst dini makam Erivan sınırlarında bulunan Eçmiyazin'deki Eçmiyazin Katoğikosluğu'dur. En büyük dini otorite de bu katoğikosluğun başında bulunan katoğikostur. Tarihî süreç içinde, en yüksek Ermeni dini merkezi olma özelliğini günümüze kadar koruyan Eçmiyazin Katoğikosluğu'nun yanında zaman içinde (XV. yüzyılda Moğol istilası sırasında katoğikosluğun kendini korumak için Anadolu'ya taşınması sonrası) Van civarındaki Ahtamar'da ve Adana Vilayeti'ndeki Sis'te birer katoğikosluk daha kurulmuştu. İstila sonrası esas katoğikosluk merkezi Eçmiyazin'e taşınmakla beraber yeni kurulan bu dini merkezler de varlıklarını sürdürmüşler ve Ermeni kilisesindeki katoğikosluk sayısı üçe çıkmıştı. Sonradan İstanbul ve Kudüs'te de birer patriklik merkezi tesis edilmiş ve Ermeni kilisesinde toplam beş tane dini otorite meydana gelmiştir. Eçmiyazin Katoğikosluğu bu gelişim sonrası da en yüksek dini merci olma özelliğini yitirmemiş, Ahtamar ve Sis'teki dini liderler de “katoğikos” ünvanı taşımalarına ve kendi ruhani sorumluluk alanları olmasına rağmen, onlar da dini otorite olarak Eçmiyazin'den sonra gelmeyi sürdürmüşlerdir. Eçmiyazin Katoğikosluğu'nun Ermeni kilisesindeki bu merkezi konumu dolayısıyla Ermeniler üzerinde otorite kurmak isteyen her güç öncelikle bu katoğikosluğu denetimine almaya çalışmıştır. Çarlık Rusyası'nın Ermeni kilisesi ile ilgili tüm politikaları benzer şekilde Rusya'nın Ermeniler üzerine hegemonya kurma teşebbüsünün bir sonucudur. Daha öncesinde, 16. yüzyıldan 19. yüzyıl başlarına kadar, Eçmiyazin Katoğikosluğu üzerinde Osmanlı Devleti etkin bir

1 Osmanlı belgelerinde bu nizamnamenin adından “Bolognya Nizamnamesi” şeklinde bahsedilir. Daha açıklayıcı bir tanımlama ile de “Rusya'da kâin Lusavoriçagan nâm Ermeni Kilisesinin tesviye-i umûr u husûsâtı hakkında Bolognya nizamnamesi” denilir. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.)* nr. 233/96. Biz de Osmanlı belgelerinde kullanılan bu terimi esas alarak, konuyla ilgili olarak daha önce hazırladığımız bir çalışmada “Bolognya Nizamnamesi” ifadesini kullanmıştık. Bkz. Ramazan Erhan Güllü, “Rusya'da Yayınlanan 1836 Tarihli Bolognya Nizamnamesi ve Nizamnamenin Osmanlı-Rus-Ermeni İlişkilerine Etkisi”, *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, (Editör: Okan Yeşilot), İstanbul 2014, Yeditepe Yayınevi, s. 313-336. Aynı konuyla ilgili diğer bir yayın için de bkz. Ramazan Erhan Güllü, “The Crises of Armenian Church in Russia (1903-1905) and Its Impact on Ottoman-Armenian Relations”, *Trakya University Journal of Social Science*, Vol.: 17, No.: 2, Edirne, December 2015, s. 243-260. Bu makale de daha önce yayınladığımız bu çalışmaların nizamnameyle ilgili kısımlarının yeniden düzenlenerek, nizamnamenin tam metninin eklenmiş hâlidir. Ayrıca nizamnamenin adıyla ilgili daha önce yapılan bir hata da burada düzeltilmiştir. Osmanlı belgelerinde geçen şekliyle “Bolognya Nizamnamesi” tanımlaması hem mana hem de ifade açısından hatalıdır. “Polojeniyе” Rusça'da zaten “nizamname” manasında kullanılmaktadır. Bu açıdan Polojeniyе için sadece “nizamname” veya “Rusya'daki Ermeni Kilisesi Nizamnamesi” demek daha doğru olacaktır. Bu konudaki uyarıları için Yard. Doç. Dr. Ayna Askeroğlu Arslan ve Dr. Mustafa Tanrıverdi'ye çok teşekkür ederim.

konumdaydı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde en büyük Ermeni ruhani merkezi olan Eçmiyazin Katoğikosluğu ile birlikte diğer tüm Ermeni dini merkezleri Osmanlı hâkimiyetine girmişti. Ancak Osmanlı Devleti kendi başkentinde bulunması dolayısıyla İstanbul Ermeni Patriği'ni siyasi olarak tek muhatap merkezi kabul ediyordu. Bu durum Ermeni milletinin “liderlik” statüsünde bir kayma meydana getirecekti. Zira Eçmiyazin, Ahtamar ve Sis Katoğikosları ruhani bakımdan İstanbul Ermeni Patriği'nden üstün olmalarına rağmen devlet özellikle başkentte bulunması ve diğer ruhani merkezlerin de devletle olan ilişkilerinde vasıta görevi üstlenmesi hasebiyle İstanbul Patriği'ni Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm Ermenilerin lideri olarak resmen tanımıştı. Böylece katoğikosların ruhani üstünlükleri değişirse de İstanbul Patriği'nin nüfuzu iyice artmış ve siyasi üstünlük patriğe geçmiş oluyordu. Ancak herhalükarda Eçmiyazin Katoğikosluğu dini lider olarak en üst makam olmayı sürdürüyordu ve İstanbul Patriği de yine dini bakımdan Eçmiyazin Katoğikosu'na bağlı idi. Diğer taraftan, bu tarihlerden Eçmiyazin ve civarının Ruslar'ın eline geçtiği 1828 tarihine kadar Eçmiyazin Katoğikosları Osmanlı Padişahı tarafından atanacak ve bu durum da Osmanlı Devleti'nin katoğikosluk üzerindeki etkinliğini artıran en önemli husus olacaktı. Bölge İran hâkimiyetindeyken dahi Osmanlı Devleti katoğikosluk üzerinde daha etkin bir durumdaydı.²

Eçmiyazin ve Çevresinin Rus Hâkimiyetine Girişi

Osmanlı Devleti'nin Ermeni kilisesi üzerinde böyle etkin bir hale gelmesi karşısında Rusya da boş durmamakta, Eçmiyazin Katoğikosluğu üzerindeki etkisini artırabilmek için çalışmalar yapmaktaydı. Özellikle 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında Eçmiyazin'e kendi nüfuzunu sokabilme çabalarını ciddi surette artıran Rusya, bu politikalarını 1828 yılında Eçmiyazin'in kendi egemenliğine geçişine kadar sürdürecekti.³

19. yüzyıl başlarında bölgedeki yayılmacı politikalarını başarıyla sürdürmeye devam eden Rusya, öncelikli olarak komşusu İran'ın Kafkasya'daki egemenliğine son vermişti. İran ve Rusya arasında imzalanan 1813 tarihli Gülistan ve 1828 tarihli Türkmençay antlaşmalarıyla İran'ın bölgedeki egemenliğini Rusya'ya terk etmesi resmen tescillenmişti.⁴ Böylece Eçmiyazin

2 Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi*, Ankara 2015, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 17-19.

3 Aina Askarova, “Türk-Rus İlişkilerinde Eçmiyadzin Ermeni Katogikosluğu'nun Yeri (1914-1983)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul 2010, s.1-21.

4 Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi – Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze*, (İngilizceden Çeviren: Fethi Aytuna), İstanbul 2011, İnkılâp Kitabevi, s. 177-179. Türkmençay Antlaşması hakkında bkz. Okan Yeşilot, “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum 2008, s. 187-200.

ve çevresi de Rusya'nın egemenliğine dâhil oluyordu. Eçmiyazın Ermeni Katoğikosluğu da artık Rusya'nın idaresindeydi. Rusya bunun ardından bölgede fiilî egemenliğini yerleştirebilmek için faaliyetlere başlayacaktı. Yine 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı da Rusya'nın bölgede etkinliğini artıran başka bir gelişmeydi. Savaş sırasında Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerin büyük bir kısmı Rus ordusunun lehine faaliyetlerde bulunmuşlardı. Savaş, Rus ordusuna beklediklerinden daha fazla maliyete sebep olduğu gibi Osmanlı ordusunu yenmek de Rus İmparatoru'nun beklediğinden daha zor olmuştu. Buna rağmen Rusya, Osmanlı'ya karşı kesin bir zafer kazanmıştı.⁵ Bu olaylar sonrası İran ve Osmanlı topraklarındaki Ermenilerin ciddi oranda Rusya'ya göçlerini teşvik eden ve bölgede bir "Ermenistan" oluşturulmasının temellerini atan Rusya, bu sayede Ermeniler üzerindeki otoritesini perçinlemiş oluyordu. Aynı tarihlerde Revan ve Nahçıvan Hanlıkları'nın birleştirilmesi suretiyle bir "Ermeni Vilâyeti"nin kurulduğu da yayınlanan bir Çarlık Beyânnamesi ile ilân edilmişti.⁶

Savaş sırasında Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerin büyük bir kısmı Rus ordusunun lehine faaliyetlerde bulunmuşlardı. Savaş, Rus ordusuna beklediklerinden daha fazla maliyete sebep olduğu gibi Osmanlı ordusunu yenmek de Rus İmparatoru'nun beklediğinden daha zor olmuştu.

Özellikle 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Erivan ve Eçmiyazın'ın de Ruslar'ın eline geçmesi üzerine katoğikosluk üzerinde önceki dönemlerde var olan Osmanlı tesirinin bundan böyle Rusya'ya geçeceği açıktı. Ancak Rusya bu konuda bölgenin eline geçmesinin hemen ardından bir müdahalede bulunmadı. Bu durum, son dönemlerde yaşanan gelişmelerle Ermenilerin büyük çoğunluğunun ciddi bir ümit bağladıkları Rusya'nın, Ermeni kilisesinin geleneklerine müdahalede bulunmayacağı gibi bir beklentiye neden olmuştu. Bunlarla birlikte süreç Ermeni toplumunun tahminlerinin aksine Ermeniler açısından olumsuz bir seyir takip edecekti. Bu süreç de Rusya ile Ermeni ilişkilerine olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin de her iki grupla olan ilişkilerine önemli etkilerde bulunacaktı.⁷

5 Nicholas V. Riasanovsky – Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi – Başlangıçtan Günümüze ...*, (İngilizceden Çeviren: Figen Dereli), İstanbul 2011, İnkılâp Kitabevi, s. 343.

6 Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Belgeler – Türk Tarih Belgeler Dergisi*, Cilt: XIII, Sayı: 17, Ankara 1988, T.T.K. Yayınları, s. 365-410; Musa Marjanlı, *Armenians. Russia. The Caucasus.*, Dubai 2011, Khazar University Press, s. 10-13.

7 1828 yılı sonrası Çarlık Rusya – Osmanlı Devleti ve Eçmiyazın Katoğikosluğu'nun ilişkileri hakkında bkz. Paul Werth, "Imperial Russia and the Armenian Catholics at Home and Abroad", *Reconstruction and Interaction of Slavic Eurasia and Its Neighboring Worlds*, (Ed.: Osamu Ieda – Tomohiko Uyama), Sapporo 2006, Slavic Research Center, s. 203-236.

Nizamnamenin Hazırlanışı

Eçmiyazın ve civarını hâkimiyetine alan Rusya, birkaç yıl sonra Ermeni kilisesinin ve dolayısıyla Ermeni toplumunun idaresini kendi istediği şekilde düzenlemek için hazırlıklara başladı. Bunun için de konuyla ilgili bir nizamname hazırlanacaktı. Nizamnamenin hazırlanmasında Kafkasya Ordusu Başkumandanı General Paskeviç Erivanskiy'nin Ermeni kilisesi hakkındaki şikâyetleri de etkili olmuştu. En temel şikâyet konusunu da Ermeni din adamlarının kilise yetkilisi gibi değil, tüm Ermeni toplumunun yetkilisi gibi hareket ettikleri iddiası oluşturuyordu. Ayrıca din adamları, kilisesinin mal varlığını Rusya hukukunu hiçe sayan bir şekilde kullanıyorlar, din adamlarının hak ve yetkilerini belirleyen herhangi bir metin bulunmadığı için, birçok uygulamayı kendi iradeleriyle hayata geçiriyorlardı.⁸

Bu şikâyetler esas alınarak nizamname için çalışmalar başlatıldıktan bir süre sonra, yine General Paskeviç Erivanskiy tarafından nizamnameyi hazırlamakla görevli bir komisyon kuruldu. Komisyonda ne Ermeni din adamlarına ne de kilise hukukunu bilen herhangi bir başka kişiye görev verilmişti. Komisyondan beklenen şey, Ermeni kilisesinin idaresinin tamamen Rusya hukukuna tâbi hâle getirilmesi idi.⁹

Bunların ardından nizamname ile ilgili çalışmalar başlatıldı. Öncelikli olarak da o sırada Eçmiyazın Katoğikosluğu'nda yapılacak seçimin tamamlanması istendi. 1831 yılında yapılan bu katoğikosluk seçimlerinde, Ermeni kilisesine karşı Rusya'daki sert tavır hissedilmeye başlanmıştı. Katoğikos seçimlerine İran ve Osmanlı Devleti'nden gelecek üyeleri engelleyen Rusya, buna gerekçe olarak da seçimi bizzat katoğikosluk yetkililerinin yapacağını gösteriyordu. Rusya dışında yaşayan Ermenilere, Eçmiyazın Katoğikosluğu'na ne kadar önem ve değer verdiğini göstermeye çalışmak suretiyle Ermenileri kendi etkisine alma politikasını uygulamaya çalışan Rusya, bu tavrıyla aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Eçmiyazın Katoğikosluğu üzerindeki tesirini de yok etmeyi hedefliyordu. Bu durum ilerleyen süreçte de Rusya ile Osmanlı Devleti arasında çeşitli problemlere neden olduğu gibi Eçmiyazın Katoğikosluğu ile İstanbul Ermeni Patrikhanesi arasında da birçok anlaşmazlığa yol açacaktır. Neticede Rusya hükümetinin yeni talepleri çerçevesinde katoğikos seçimi yaptırıldı. Diğer yandan da komisyon nizamname metninin tamamlanması için çalışmaları sürdürdü. Hükümetin talepleri çerçevesinde metnin tamamlanması, Ermenilerin kendi taleplerinin de nizamnameye tam olarak yansıtılabilmesi

8 Ayna Askeroğlu Arslan, "Eçmiyazın Ermeni Gregoryen Kilisesi'nin 1836 Tarihli Nizamnamesi'nin Tahlili", 19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri: Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Cilt: 2, İstanbul 2015, Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, s. 1094-1095.

9 Ayna Askeroğlu Arslan, a.g.m., s. 1096-1098.

için uğraşmaları, katoğikos seçimleri vs gibi nedenlerle nizamname metni ile ilgili çalışmalar yaklaşık 5 yıl sürdü. Neticede 17 Şubat 1836 tarihinde Devlet Şurası kurul toplantısına gönderilen metin, 11 Mart 1836 tarihinde resmen onaylanarak yürürlüğe girmiş oldu.¹⁰

Genel Olarak Nizamname Hükümleri

Toplam 10 bölüm ve 141 maddeden oluşan Polojeniye¹¹'nin, birinci maddesinde belirtildiği şekilde, Rusya'da bulunan Ermeni kilisesi, ülkede bulunan diğer dinî merkezler gibi Rus imparatorunun himâyesine alınmıştı.¹² Diğer mezheplerin inançlarına saygı göstermek ve devlet tarafından kesinlikle yasaklanmış olan, başka mezhepten olanları kendi mezhebine çekmeye çalışmak (bir nevi misyonerlik) gibi durumlardan kesinlikle kaçınmak şartıyla Ermeni kilisesinin ayin ve ibadetlerine müsaade olunmuştu.¹³ Ermeni kilisesine ait işlerin icrası, kilise uygulamaları çerçevesinde din adamlarına aitti.¹⁴ Din adamları da yine dinî konularda kilise yönetiminin sorumluluğu altındaydılar¹⁵ ancak bu hususlar sadece dinî konular için geçerliydi. Dinî konular dışındaki her türlü sivil mevzuda din adamları da diğer ahali gibi Rusya kanunlarına tâbiydiler.¹⁶ Ayrıca dinî konuların sadece kiliseye bırakılması hususu da uygulamalara tam olarak bu şekilde yansımayacaktı. İleride görüleceği üzere Rusya yönetimi, birçok olayı Rusya hukuku çerçevesinde değerlendirecek ve Polojeniye'ye dayanarak kimi zamanlarda Ermeni kiliselerinde çan çalınmasını dahi yasaklayacaktı. Bununla birlikte din adamları vergiden muaf¹⁷ ve aileleri ile birlikte Rus devletinin koruması altında idiler.¹⁸

10 Bu süreç ve nizamnamenin genel bir değerlendirmesi için bkz. Ayna Askeroğlu Arslan, *a.g.m.*, s. 1098-1124.

11 Polojeniye, Rusya İmparatorluğu Kanunlar Külliyyatı'nın 1837 tarihli baskısında yer almakta ve orijinal Rusça adı şu şekilde geçmektedir. "Vısoçayşe Utverjdennoye Polojeniye o Upravlenii Delami Armyano-Gregorianskoy Tserkvi v Rossii", *Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy Imperii, Sobraniye Vtoroye, Tom XI 1836 ot № 8739-9493*, SanktPeterburg 1837, s. 194-209. (Dr. Mustafa Tanrıverdi'ye bu bilgiler için de teşekkür ederim.) Polojeniye'nin başlığının orijinal Ermenice metni; *Partakuyn Garavurutyun: Khagakıs Garavarutyun Kordzots Lusavorçagan Hayots Yegeğetsvo İ Rusasdan (Yüksek Yönetim: Rusya'daki Lusavoriç Ermenileri Kilisesi'nin Yönetim İşleri)*, Etchmiadzin 1836. Nizamname başlığının Türkçe tercümesi; "Bologenya: Rusya'da kâin Ermeni Lusavorçagan Kilisesi umur ve hususatının idaresine dair nizamname olub, Petersburg'da 11 Mart 1836 tarihinde tanzim ve neşr edilmiştir. İşbu nizâmnamenin aslı hatt-ı dest-i imparatorî ile tasdik olunmuş ve Ermenice nüsha-i mütercemesinden terceme edilmiştir. Rusya'da kâin Lusavoriçagan nâm Ermeni Kilisesinin tesviye-i umûr u husûsâtı hakkında Bologenya nizâmnamesidir." *BOA. Y.MTV.* nr. 233/96.

12 Polojeniye, madde (m.) 1.

13 Polojeniye, m. 2.

14 Polojeniye, m. 3.

15 Polojeniye, m. 4.

16 Polojeniye, m. 5.

17 Polojeniye, m. 6.

18 Polojeniye, m. 7-8.

Ana başlıklarıyla; Katoğikosun nasıl seçileceği ve görev ve yetkileri,¹⁹ katoğikosluk sinodunun toplanma ve çalışma şekli ile vazifeleri,²⁰ ülkenin değişik bölgelerine gönderilecek kilise murahhaslarının gönderilecekleri yerler, kilisenin yetki ve sorumluluk alanı olarak belirlenen coğrafi alanlar ve murahhasların buralardaki yetkileri,²¹ murahhasların görev bölgelerinde oluşturacakları ruhani idare merkezleri ve dini idarenin nasıl olacağı,²² manastırların idaresi,²³ din adamlarının hiyerarşik sistemi, ünvanlarını nasıl alacakları ve görevleri,²⁴ kiliseye bağlı okulların kuruluş ve idare şartları,²⁵ kilise mallarının idaresi,²⁶ kilise memurları, papazlar ve bunların ölümü durumunda ailelerinin iâşe ve idarelerinin nasıl yapılacağı nizamnamenin bölümler halinde belirlediği konulardı.²⁷

Polojeniye ile Rusya en büyük Ermeni dini merkezi olan Eçmiyazın Katoğikosluğu üzerinde kesin bir otorite kurmuştu. Kilisenin devlet kontrolüne alındığı ve katoğikos seçiminde son sözün Rus Çarı'na verildiği bu kanun aslında Ermeni kilisesinin faaliyetlerini ciddi şekilde sınırlıyordu. Katoğikos en büyük Ermeni ruhani lideri olma özelliğini sürdürse de birçok hak ve yetkisi kısıtlanıyor, Rus Çarı ve Kafkasya Ordusu Başkumandanı katoğikosluk ve bizzat katoğikosun faaliyetleri üzerinde doğrudan etkili hale getiriliyorlardı. Rusya gerekli gördüğü hallerde katoğikosluğun tüm resmi işlemlerine müdahale edebilecek, resmi evrakları ve malları üzerinde söz sahibi olacaktı. Bu hususlarda nizamnamede açık bir hüküm olmamakla birlikte, kilise idaresi devlete karşı sorumlu olduğu için Rus yetkililer olumsuz gördükleri bir durumda istedikleri şekilde müdahalede bulunabiliyorlardı. Rusya bu siyasetiyle kilisenin yetkilerini daralttığı gibi katoğikosluk üzerinden tüm Ermenileri kendine bağlı hale getirmeyi hedefliyordu. Bu durum da Rusya ve Ermeniler arasındaki ilişkilerin ilerleyen dönemlerde olumsuz bir seyir takip etmesine sebebiyet verecekti. Bu yeni düzenlemeden, Rusya'da yaşayan Ermeniler kadar Rusya dışında yaşayan Ermeniler ve Eçmiyazın Katoğikosluğu dışındaki diğer Ermeni otoriteleri de rahatsızdılar. 19. yüzyılın sonlarına doğru Rusya'nın başta Ermeniler olmak üzere diğer azınlıklara yönelik politikaları daha da sertleşecekti.²⁸

19 Polojeniye, İkinci Bölüm, m. 10-32.

20 Polojeniye, Üçüncü Bölüm, m. 33-54.

21 Polojeniye, Dördüncü Bölüm, m. 55-71.

22 Polojeniye, Beşinci Bölüm, m. 72-82.

23 Polojeniye, Altıncı Bölüm, m. 83-101.

24 Polojeniye, Yedinci Bölüm, m. 102-111.

25 Polojeniye, Sekizinci Bölüm, m. 112-116.

26 Polojeniye, Dokuzuncu Bölüm, m. 117-126.

27 Polojeniye, Onuncu Bölüm, m. 127-141.

28 Samuel Graham Wilson, "The Armenian Church in Its Relation to the Russian Government", *The North American Review*, Vol.: 180, No.: 578, January 1905, s. 88-101.

Çarlık Rusyası'nın “Azınlıkları Ruslaştırma” Siyaseti ve Polojeniyeye

Rusya'nın genel anlamda azınlıklara – özellikle de Ermenilere – yönelik gittikçe sertleşen politikaları 19. yüzyıl sonlarında daha belirgin hale gelmeye başlayacaktı. 1881 yılında tahta çıkan Çar III. Aleksandr döneminden itibaren Rusya'da bu sert politikalar iyice açığa çıkmış, “tek devlet (Çarlık) tek millet (Ruslar) ve tek inanç (Ortodoksluk)” siyaseti etkin olmaya başlamıştı. 1894 yılında Çar III. Aleksandr'ın yerine geçen Çar II. Nikola döneminde de bu siyaset benzer olarak sürdürülecekti.²⁹ Ermenilerle birlikte Rus egemenliğindeki diğer tüm milletleri Ruslaştırmaya yönelik bu politikalar Rusya'da genel huzursuzluğun artışına sebep olacaktı. Çar ayrıca bu politikaların uygulamaya geçirilebilmesi için Kafkasya Genel Valiliği'ne Prens Golitsın'ı atamıştı.³⁰ Prens Golitsın özellikle Kafkasya'daki Ruslaştırma siyasetinin sembol adamı haline geldiği gibi Ermenilere karşı daha da sert tavırlara sahipti. Ruslaştırma siyasetini Ermeniler üzerinde etkin olarak uygulamayı hedefleyen Prens Golitsın, 1898 yılında Çar'a Ermeniler hakkında bir rapor sunmuştu. İlerleyen dönemlerdeki uygulamaların temeli olan bu raporda bahsedilenler özet olarak şöyleydi:

- 1-) Ermeni harekâtı Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasını hedeflemektedir. Bu hareketler şehir halkının aydın kısmı ile ruhbanlar arasında daha yaygındır. Köylerde daha azdır. Bu hareketleri kışkırtanların başında ihtilal komiteleri ve basın ile birlikte papazlar gelmektedir.
- 2-) Eçmiyazın Katoğikosluğu yetkilileri dinî yetkilerini aşmaktadırlar. Katoğikosluğa kanunlara uygun hareket etmesi gerektiği hatırlatılmalıdır.
- 3-) Ermeni ilkokulları Rus Eğitim Bakanlığı'na devredilmelidir. Ermeni papazları ilkokullar üzerinde de çok etkindirler. Papazların okullar üzerindeki zararlı etkisinden kurtulmak için bu tek çaredir.
- 4-) Ermeni basını ayrıştırıcı unsurların başında gelmektedir. Ermeni basını özel tedbir ve şartlara tâbi tutulmalı ve sürekli gözetim altında olmalıdır.
- 5-) Ermeni hayır cemiyetleri hayırdan çok siyasetle uğraşmaktadırlar. Bu cemiyetlerin kontrolü hakkındaki mevcut kanunlar yeterli olmamaktadır. Bunun için gerektiğinde kapatma da dâhil olmak üzere sert yaptırımlar için Kafkasya Valiliği'ne yetki verilmelidir.

29 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıç'tan 1917'ye Kadar)*, Ankara 2010, T.T.K. Yayınları, s. 377.

30 Hayrullah Cengiz, “Rusya'nın 1895-1905 Yılları Arasında Kafkasya Ermenileri Politikası – Ermenileri Ruslaştırma Çabaları”, *Kafkas Araştırmaları IV*, İstanbul 1998, s. 175-194.

- 6-) Kafkas köylerinde hükümetin gözetim ve teftişi yok denecek seviyededir. Bu bölgelerdeki meseleler için yine Kafkasya Valiliği'ne yaptırım izni verilmelidir.
- 7-) Belediye meclislerinde Ermeniler imtiyazlı durumdadırlar. Bu imtiyazlar için tedbirler alınmalı ve yeni bir kanunla belediye meclis üyelerinin hükümet gözetiminde seçilmeleri sağlanmalıdır.³¹

Prens Golitsın'ın bu tavsiyelerinin kabul edilip uygulanmaya başlanması Rusya'da yaşayan Ermenilerin rahatsızlıklarını giderek artıracaktı. Rus idaresi ve özellikle Kafkas Genel Valisi Prens Golitsın ise azınlık politikalarını taviz vermeden uygulamaya devam edeceklerdi. Politikalarını sistemli bir şekilde artırarak sürdüren Golitsın'ın uygulamaları 1903 yılında daha sert ve keskin bir şekil aldı. Bu yılda Rusya, aldığı bir kararla Ermeni kilisesinin tüm mal varlığına el koydu. Çar II. Nikola, Rusya İmparatorluğu Bakanlar Kurulu'na Dışişleri Bakanlığı tarafından sunulan "Ermeni Kilise Mallarının Sekülerleştirilmesi ve Mallara El Konulmasına Dair Kanun"a 17 bakandan sadece 5 tanesi onay vermiş olmasına rağmen, 12 Haziran 1903 tarihinde kanunu onaylamıştı. Bu onay Prens Golitsın gibi Çar'ın da Ermeni hareketlerinden duyduğu rahatsızlığın açık bir göstergesidir.³² Kanun, Çarlık idaresine göre yasal bir uygulamaydı. Bu sayede Ermeni devrimcilerin gücünü kırmayı ve Ruslaştırma siyasetini hızlandırmayı hedefleyen Prens Golitsın, aslında kiliseleri doğrudan devletleştirerek sadece komitecileri değil tüm Ermeni toplumu karşısına almış oluyordu. Bu kararla başlayıp Rusya'daki 1905 devriminin patlamasına kadar sürecek olan gerginlik Taşnakların, özellikle Rusya'da Ermeni ahali arasındaki gücünü daha da artırmasına vesile olacaktır. Kuruluşundan itibaren Taşnak komitesi, Rusya'da herhangi bir silahlı eylem yapmak ya da Rus yetkililere karşı herhangi bir saldırıda bulunmak gibi bir hedefe sahip değildi. Aksine Osmanlı Devleti ile yaşanan kimi problemler sebebiyle kendilerini Rusya'ya daha yakın hissediyorlardı. Taşnakların aktiviteleri çok büyük oranda Osmanlı Devleti ve onun sınırlarında yaşayan Osmanlı Ermenileri üzerine yoğunlaşmıştı. Ancak uygulanan son politikaların ardından Taşnaklar, Rusya'daki bazı devlet yetkilileri ile karşı karşıya gelecek hatta bazıları Rus devletine fiilen karşı çıkmaya başlayacaklardı.³³

Bu kararları protesto etmek için, başta Tiflis olmak üzere birçok yerde Ermeniler tarafından gösteriler tertip edilmiş, Ermeni din adamlarının da

31 Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1976, Belge Yayınları, s. 371-375.

32 Mustafa Tanrıverdi, "Ermenilerin Tiflis'teki Siyasi Faaliyetleri (1878-1914)", *19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri: Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Cilt: 2, İstanbul 2015, Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, s. 1159.

33 E. Aknouni, *Political Persecution: Armenian Prisoner of Caucasus (A Page of the Tzar's Persecution)*, (Translated from the Author's Manuscript by A. M. And H. W.), New York 1911, s. 40.

katıldığı bu gösteriler kimi zaman askerlerle ahali arasında çatışmalara neden olmuştı. Çarlık yöneticileri ise gösterileri devlete karşı bir kalkışma olarak yorumlayarak sertlikle karşılık vermeye devam etmişlerdi. Çar II. Nikola ve Prens Golitsın'ın Ermenilerden beklemedikleri, kararları kabullenerek hükümetin istediği şekilde kilisenin mallarını teslim etmeleriydi. Fakat ilerleyen günlerde birçok yerde yine bu tür gösteriler yapılmaya devam edilecekti. Bir süre sonra yapılan başka bir gösteride Tiflis Ermeni Başepiskoposu ahaliye bir konuşma yaparak Ermeni kilisesine yönelik faaliyetlerinden dolayı Çar'ı lanetlemiş ve zalim bir despot olarak tanımlamıştı. Gösteri sonrası Başepiskopos gözaltına alınmıştı. Bu olaylar karşısında Rusya geri adım atmadığı gibi uygulamalarını daha da radikalleştiriyordu ve son olayların ardından Tiflis'te Ermeni kiliselerinde çan çalınmasını dahi yasaklamıştı.³⁴ Rusya'nın daha da hırçınlaşan politikaları karşısında Ermenilerin muhalefeti de sertleşiyordu ve birkaç ay sonra protesto ve gösteriler Çarlık yöneticilerine karşı saldırılara dönüştü. 1903 yılı Ekim ayı içinde doğrudan Kafkasya Genel Valisi Prens Golitsın'a suikast yapıldı. Kafasından yaralanan Golitsın bu olaydan sonra görevine devam edemeyecek bir süre sonra yerine Vorontsov Daşkov atanacaktı.³⁵

Ermeni ahali de çok büyük oranda kilisenin yanında yer aldığı için Taşnaklar artık Ermeni toplumunun önde gelen gücü olmuşlardı. Hınçaklar da bu komite ile işbirliği içindeydi ve Rusya dâhilinde yaklaşık iki yıl süren tedhiş olayları yaşanmıştı.

1905 Devrimi ve Sonrasında Yaşananlar

Rusya'nın sert uygulamalarına karşı katoğikosluk da Ermeni komiteleri ile birlikte hareket etmeye devam etmişti. Taşnaksütyun mücadelenin başında olan hareketti. Ermeni ahali de çok büyük oranda kilisenin yanında yer aldığı için Taşnaklar artık Ermeni toplumunun önde gelen gücü olmuşlardı. Hınçaklar da bu komite ile işbirliği içindeydi ve Rusya dâhilinde yaklaşık iki yıl süren tedhiş olayları yaşanmıştı. Kafkasya Genel Valisi Prens Golitsın de dâhil olmak üzere birçok Rus yetkilisine Ermeniler tarafından tertip edilen suikastlar ve olaylarda Rus askerleri tarafından öldürülen Ermeniler yüzünden her iki unsur tamamen karşı karşıya gelmiş durumdaydılar. Bu kargaşa ortamı sürdüğü sırada, 9 Ocak 1905 günü, St. Petersburg'da Rusların yaptığı bir gösteriye askerî güçlerce ateş açılması ile başlayan ve sonraları "Kanlı Pazar" olarak adlandırılan olayların

34 Ramazan Erhan Güllü, "The Crises of Armenian Church ...", s. 249-250.; Ramazan Erhan Güllü, "Rusya'da Yayınlanan 1836 Tarihli...", s. 322-323.

35 Mustafa Tanrıverdi, "Ermenilerin Tiflis'teki ...", s. 1160. Aynı tarihlerde Golitsın'ın kesin olarak öldürülmesi için Ermenilerin evine bir saldırı daha yapacaklarına dair ihbarlar alan Rus yetkililer, bu vesileyle yürütülen tahkikatlarla da birçok Ermeniye tutuklanmışlardı. Ramazan Erhan Güllü, "The Crises of Armenian Church ...", s. 250.

başlattığı 1905 Devrimi, Ermenilerin (ve tabii ki Taşnakların) hedeflerine ulaşmalarını sağlayan süreci başlatmış oldu. Çar'ın bu hadiseler üzerine Kafkasya'da reformlar yapmayı kabul etmesi ve Ermenilere yönelik siyasetini tekrar olumlu tavra döndürmesi hem Ermeni kilisesinin hem de Taşnakların Rus siyasetinde artık eskisinden daha etkin olmalarını sağlayacaktı. Zira Çar bir süre sonra 1903 kararlarını tamamen feshettiği gibi "Ermeni tebeasına karşı özel bir yakınlık duyduğunu" özellikle vurgulamaya başlamıştı. Ayrıca Polojeniy'e hükümleri de 1903 kararları gibi durdurulmuştu.³⁶

Ancak 1905 Devrimi de bölgedeki huzursuzluğun sonlanmasını sağlayamayacaktı. Hatta öncekinden daha yaygın bir şiddet ortamına sebebiyet verecekti. Bir anda yayılan köylü ayaklanmaları ve işçi isyanları bölgede tam bir anarşi ortamının oluşmasına neden olmuştu. Ayrıca devrimden kısa süre sonra Bakü'de Türkler ve Ermeniler arasında yaşanan bir çatışma, iki etnik grubun yaşadığı Kafkasya'nın diğer bölgelerine de sıçradı. 6-10 Şubat 1905 tarihlerinde Bakü'de yaşanan ve kısmen civar bölgelere yansıyan bu olaylar, Rusya'nın Ermeniler lehine yeni politikalar benimsemesine neden olacak bir şekilde sonlanmıştı. Bakü olayları sırasında ve sonrasında Türkler'e karşı Ermeni yanlısı bir politika takip etmeye başlayan Rusya, Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Ermenilerle ilgili olarak yine bir politika değişikliğine gidecekti. Bağımsız bir Ermenistan arzusunda oldukları açık olan Ermenileri kendisi ile birlikte hareket eden bir güç olarak tutmak isteyen Rusya, bu tarihlerden itibaren Türklere karşı Ermenilerle ittifak halinde olmaya daha çok özen gösterecekti. Her ne kadar kendisi bağımsız bir Ermenistan'a taraftar olmayıp, Türkiye üzerinde kurulacak ve özerk bir şekilde kendisine bağlı olacak bir Ermenistan arzusunda olsa da, süreç içerisinde bu görüş ayrılığını Ermeni önderleri ile karşı karşıya gelmesine sebep olmadan devam ettirmeyi ve Ermenileri kendi yanında tutmaya devam etmeyi de başaracaktı.³⁷

36 Rusya'daki 1903 Kilise Krizi ve sonrasında yaşananlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Anaide Ter Minassian, *Ermeni Devrimci Hareketi'nde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1912*, (Türkçe'ye Çeviren: Mete Tunçay), İstanbul 1995, İletişim Yayınları, s. 51-54; Christopher J. Walker, *Armenia: The Survival of a Nation*, London 1990, Palgrave Macmillan Publishing, s. 70-74; George A. Bournoutian, *Ermeni Tarihi – Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış*, (Çeviri: Ender Abadoğlu – Ohannes Kılıçdağı), İstanbul 2011, Aras Yayıncılık, s. 239-240; Onur Önel, "The Armenians and Tsarist Russia (1870-1906)", The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, *Unpublished Master's Thesis*, Ankara 2009, s. 51-72; Ronald Grigor Suny, "Eastern Armenians Under Tsarist Rule", *The Armenian People From Ancient to Modern Times (Foreign Dominion to Statehood: The Fifteenth Century to the Twentieth Century)*, (Editor: Richard G. Hovannisian), Vol.: II, New York 1997, St. Martin's Press, s. 133-135; Rouben Paul Adalian, *Historical Dictionary of Armenia*, Lanham MD 2010, Scarecrow Press, s. 130-131; Sarkis Papajian, *A Brief History of Armenia*, Fresno 1974, Armenian Evangelical Union, s. 24; Samuel Graham Wilson, "The Armenian Church in Its Relation to the Russian Government", *The North American Review*, Vol.: 180, No.: 578, January 1905, s. 88-101; Simon Payaslian, *The History of Armenia – From the Origins to the Present*, New York 2007, Palgrave Macmillan Publishing, s. 121-122.

37 Mustafa Tanrıverdi, "Bakü'de 1905 Olayları ve Yansımaları", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 121, Ankara, Kış 2015, s. 96-103.; Hasip Saygılı, *1905 Rus Devrimi ve Sultan Abdülhamid*, İstanbul 2016, Ötügen Yayınları, s. 187-197.

Sonuç

Rusya'nın Eçmiyazin ve civarını yönetimine aldığı 1828 tarihinden Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar giden süreç dikkate alındığında, Rusya'nın aslında savaştan kısa zaman öncesine kadar Ermenilerin dini ve siyasi yapılanmaları üzerinde oldukça sert yaptırımlara sahip olduğu açıktır. Polojeniye'nin hazırlık aşamasında kiliseye yönelik şikâyetlerden, kilise mallarına el konulmasına kadar giden uygulamalar Rusya'nın Ermeniler üzerinde oluşturduğu otoriter yapının en bariz göstergeleridir. Buna karşılık aynı dönemlerde Ermenilerin bağımsızlık arzusu çerçevesinde oluşturdukları silahlı örgütlerin en temel faaliyet alanları Osmanlı Devleti sınırları olmuştur. Bunun nedenini de Ermenistan topraklarının büyük oranda Osmanlı egemenliğinde olduğu iddiası oluşturmuştur. Bu iddia üzerinden süreci kendi lehine çevirmeye muvaffak olan Rusya da özellikle 1905 yılı ve sonrasında yaşananlar üzerine değiştirdiği politik tavrıyla, Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte ve savaş sırasında Ermenileri kendi yanında tutmayı hatta onları kendi lehine kullanmayı başaracaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV.) nr. 233/96.

Eserler

Adalian, Rouben Paul, *Historical Dictionary of Armenia*, Lanham MD: Scarecrow Press, 2010.

Aknouni, E., *Political Persecution: Armenian Prisoner of Caucasus (A Page of the Tzar's Persecution)*, (Translated from the Author's Manuscript by A. M. And H. W.), New York: 1911.

Bournoutian, George A., *Ermeni Tarihi – Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış*, (Çeviri: Ender Abadoğlu – Ohannes Kılıçdağı), İstanbul: Aras Yayıncılık, 2011.

Garthwaite, Gene R., *İran Tarihi – Pers İmparatorluğu'ndan Günümüze*, (İngilizceden Çeviren: Fethi Aytuna), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2011.

Güllü, Ramazan Erhan, *Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.

Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi (Başlangıç'tan 1917'ye Kadar)*, Ankara: T.T.K. Yayınları, 2010.

Marjanlı, Musa, *Armenians. Russia. The Caucasus.*, Dubai: Khazar University Press, 2011.

Papajian, Sarkis, *A Brief History of Armenia*, Fresno: Armenian Evangelical Union, 1974.

Payaslian, Simon, *The History of Armenia – From the Origins to the Present*, New York: Palgrave Macmillan Publishing, 2007.

Riasanovsky, Nicholas V. – Steinberg, Mark D., *Rusya Tarihi – Başlangıçtan Günümüze ...*, (İngilizceden Çeviren: Figen Dereli), İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2011.

Saygılı, Hasip, *1905 Rus Devrimi ve Sultan Abdülhamid*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.

Ter Minassian, Anaide, *Ermeni Devrimci Hareketi'nde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1912*, (Türkçe'ye Çeviren: Mete Tunçay), İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1976.

Walker, Christopher J., *Armenia: The Survival of a Nation*, London: Palgrave Macmillan Publishing, 1990.

Makaleler

Askeroğlu Arslan, Ayna, “Eçmiyadzin Ermeni Gregoryen Kilisesi'nin 1836 Tarihli Nizamnamesi'nin Tahlili”, *19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri: Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Cilt: 2, İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, 2015.

Beydilli, Kemal, “1828-1829 Osmanlı – Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler”, *Belgeler – Türk Tarih Belgeler Dergisi*, Cilt: XIII, No: 17, Ankara: T.T.K. Yayınları, 1988.

Cengiz, Hayrullah, “Rusya'nın 1895-1905 Yılları Arasında Kafkasya Ermenileri Politikası – Ermenileri Ruslaştırma Çabaları”, *Kafkas Araştırmaları IV*, İstanbul: 1998.

Güllü, Ramazan Erhan, “The Crises of Armenian Church in Russia (1903-1905) and Its Impact on Ottoman-Armenian Relations”, *Trakya University Journal of Social Science*, Vol.: 17, No.: 2, Edirne, December 2015.

_____, “Rusya'da Yayınlanan 1836 Tarihli Bolognya Nizamnamesi ve Nizamnamenin Osmanlı-Rus-Ermeni İlişkilerine Etkisi”, *Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış*, (Editör: Okan Yeşilot), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

Suny, Ronald Grigor, “Eastern Armenians Under Tsarist Rule”, *The Armenian People From Ancient to Modern Times (Foreign Dominion to Statehood: The Fifteenth Century to the Twentieth Century)*, (Editör: Richard G. Hovannisian), Vol.: II, New York: St. Martin's Press, 1997.

Tanrıverdi, Mustafa, “Ermenilerin Tiflis’teki Siyasi Faaliyetleri (1878-1914)”, *19.-20. Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri: Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Cilt: 2, İstanbul: Türk Ocakları İstanbul Şubesi Yayını, 2015.

_____, “Bakü’de 1905 Olayları ve Yansımaları”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 121, Ankara, Kış 2015.

Werth, Paul, “Imperial Russia and the Armenian Catholicos at Home and Abroad”, *Reconstruction and Interaction of Slavic Eurasia and Its Neighboring Worlds*, (Ed.: Osamu Ieda – Tomohiko Uyama), Sapporo: Slavic Research Center, 2006.

Wilson, Samuel Graham, “The Armenian Church in Its Relation to the Russian Government”, *The North American Review*, Vol.: 180, No.: 578, January 1905.

Yeşilot, Okan, “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum 2008.

Tezler

Askarova, Aina, “Türk – Rus İlişkilerinde Eçmiyadzin Ermeni Katogikosluğu’nun Yeri (1914-1983)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul: 2010.

Önol, Onur, “The Armenians and Tsarist Russia (1870-1906)”, The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: 2009.

EK:

Polojeniyeye Metninin Türkçe Tercümesi

POLOJENİYE

(BOLOGENYA)

Rusya'da kâin Ermeni Lusavoriçagan Kilîsası umûr u husûsâtının idâresine dâir nizâmname olub Petersburg'da 11 Mart 1836 târihinde tanzîm ve neşr edilmiştir.

İşbu nizâmnamenin aslı hatt-ı dest-i imparatorî ile tasdik olunmuş ve Ermenice nüsha-i mütercemesinden terceme idilmiştir.

Rusya'da kâin Lusavoriçagan nâm Ermeni Kilîsasının tesviye-i umûr u husûsâtı hakkında Bologenya nizâmnamesidir.

BİRİNCİ FASL

**LUSAVORİÇAGAN ERMENİ KİLİSASININ HUKUK VE İMTİYÂZÂT-I
UMÛMİYYESİ**

- 1- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin Rusya'da vâki' kilîsası mezâhib-i muhtelif-i sâire misillû zât-ı hazret-i imparatorînin taht-ı himâye-i merhamet ve müsâade-kârânesindedir.
- 2- Mâdde- Rusya devletinin nizâmât-ı umûmiyyesi ahkâmınca memâlik-i mezkûrede ikamet iden ve serbestî-i âyîne mazhar bulunan mezâhib-i sâire i'tikadına hürmet ve riâyet ibrâzında aslâ kusûr itmemek ve husûsiyle devletce şedîden memnû' olan "prozelidizm" ya'nî digerlerini kendi mezheblerine celb ve teşvîk eylemekden ictinâb itmek şartıyla umûm Rusya memâlikinde Lusavoriçagan Ermeni Kilîsasının serbestî-i âyînine müsâade olunmuşdur.
- 3- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni Kilîsasına müteallik umûrun tesviyesi ve icrâsı âyîne âid husûsâtın idâresi mezkûr kilîsanın nizâmât ve kavânîni iktizâsınca hey'et-i ruhânına muhavveldir.
- 4- Mâdde- Lusavoriçagan rehâbîni sırf vezâif-i rûhâniyyeye müteallik husûsâtta münhasıran ve müstakilen mensûb oldukları idâre-i rûhâniyyenin taht-ı nezâretindedirler.

- 5- Mâdde- Rusya'da mukim Lusavoriçagan Ermenilerinin rüesâ-yı rûhâniyyesine âid kâffe-i husûsât-ı mezhebiyyenin tedkiki mezkûr kilise mahâkim-i rûhâniyyesine âid ve ânların hükm ü kararına mütevakkıf ise de umûr-u cismâniyyeye ve da'vâ ve nizâ'a ve birbiriyle veyâhûd Lusavoriçagan Ermeni rehâbîni silkine mensûb olmayanlar arasında tekevvün eden ve cinâyete âid olan kâffe-i husûsâtta mer'îyy-ül-icrâ bulunan kanûn ve nizâm ahkâmınca mahâkim-i cismâniyye hükmüne tâbi'dirler. Husûsât-ı mezkûrenin hîn-i tedkikinde kanûnen bulunması lâzım gelen "depute"yi nasb ve ta'yinde hey'et-i rûhâniyye me'zûn ve muhtârdır. – Depute - avâm ile ruhbân ve asker ile rehâbîn beyninde yâhûd kilisa emlâkından dolayı devlet ile kilisa arasında zuhûr iden da'vâların esnâ-yı rü'yetinde hâzır bulunmak üzre ruhbân veyâ asker tarafından bi-l-intihâb mahâkime ta'yîn olunan me'mûrun ünvan-ı mahsûsudur. Bunun vazîfesi kendisini intihâb eden tarafın şahsını veyâ mahkemeye âid olan hukukunu müdâfaa ile muhâkemede tarafdârlık idilmemesine dikkat eylemektir. Esnâ-yı muhâkemede bunun re'yi mahkemenin sâir hâkimleri re'yine müsâvîdir.
- 6- Mâdde- Rusya'da mukim Lusavoriçagan Ermeni ruhbânı her nev' virgü ve tekâlif-i emîriyyeden muâfıdır.
- 7- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni Kilisasının me'mûrîn-i rûhâniyyesi ve bunların zevce ve evlâdı hiçbir vechle cismânî mücâzâta mahkûm idilemez.
- 8- Mâdde- Rusya'da mukim Lusavoriçagan Ermenilerinin a'zâ-yı rûhâniyyesi zât-ı hazret-i imparatorînin sâir tebaa-i sâdikası misillü bilâ-istisnâ sadâkat ve hüsn-i hürmetlerine mebnî taraf-ı imparatorîden lûtf ü merhamet ihsânlarına mazhar olabilmek hakkını hâizdir.
- 9- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin Rusya'da kâin kilisaları emlâk-i gayr-ı menkuleye mutasarrıf olabilmek hakkını hâiz ise de bu kabîl emlâki taht-ı tasarrufa almak veyâ bir vechle elden çıkarmak nizâm-ı mevzû'na tevfiikan Dâhiliyye Nezâreti vâsıtasıyla zât-ı hazret-i imparatorînin irâde ve müsâadesini istihsâl itmeksizin mümkün olamaz.

İKİNCİ FASL

EÇMİYAZİN BÜYÜK PATRİKİ HAKKINDA

- 10- Mâdde- Ermenilerin Lusavoriçagan Kilisası idâresi ve mensûbiyyetinde bulunan rehâbîne nezâret vazîfesi ve işbu âyîne müteallik kavânîn ü

usûl-i rûhâniyyenin temâmî-i icrâsı başlıca Eçmiyazın Patrikliğine muhavveldir. Fakat Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinodu her husûsda patrike muâvin ve muâmelât-ı vâkıasına hisse-dâr ve müşterekdir. Ancak patrik hiçbir vechle ve hiçbir husûsda makamına âid olan hukuk ve imtiyâzâtı ne sinod ve ne bir dîvân veyâ mahkemeye ve ne de kendi nefesine hasr idemez.

- 11- Mâdde- Eçmiyazın patrik-i kebîri mevzû' olan nizâm-i mahsûsuna tevfikân bi-l-cümle Lusavoriçagan Ermenileri tarafından intihâb olunur.
- 12- Mâdde- Umûm Ermenilerin patrik ve katogikos-i kebîri makamı münhall oldukda Eçmiyazınin Lusavoriçagan sinodu gerek Rusya'da ve gerek hâricde bulunan bütün Lusavoriçagan Ermenileri devâirine ya'nî murahhasalıklarına bâ-tahrîrât iş'âr-ı keyfiyyet ve i'tâ-yı ma'lûmât eyledikten başka patrik-i cedîdin intihâbı için dahî bir sene müddet ta'yîn ider.
- 13- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin her bir dâiresi patrik intihâbı zımında biri ruhbân ve diğeri avâm gürûhundan olmak üzere iki kişi ta'yîn eder. Ruhbândan olan yâ o dâirenin murahhasası veyâ ânın tarafından ta'yîn olunan diğeri bir râhib olmak gerektir. Avâmdan olan da Lusavoriçagan Ermeni kilîsasının âdât ve usûl-i kadîmesi iktizâsınca hukuk-i intihâbiyyeyi hâiz bulunan mu'teberler ve yüzbaşı rütbesinde olan havâs avâm tarafından intihâb olunur.
- 14- Mâdde- İşbu müntahablar patrik intihâbı için mukarrer olan vakte kadar Eçmiyazın manastırında bi-z-zât hâzır bulunamadıkları hâlde re'yelerini Eçmiyazın sinodu vâsıtasıyla tahrîren beyâna me'zûndurlar.
- 15- Mâdde- Müntahablardan mâ-adâ Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinodu a'zâsının kâffesi ve o târihde Eçmiyazın'de mevcûd olan yedi kıdemli piskoposlar ve bunlar bulunmadığı takdirde ânların yerine kaim olmak üzere mahall-i mezkûrun mütehayyiz rehâbîni patrik intihâbına salâhiyet-dâr olur.
- 16- Mâdde- Girkor Lusavoriç'in Eçmiyazın'deki büyük kilîsası derûnunda Lusavoriçagan Ermeni Kilîsasının mevzû' olan âyînine temâmen muvâfik olarak intihâb-ı mezkûra bed' ü mübâşeret olunur.
- 17- Mâdde- Meclisde hâzır bulunan bi-l-cümle a'zâların re'yleleri toplandıktan ve on dördüncü mâdde hükmünce tahrîrât vâsıtasıyla sinoda vâsıl olan re'yleler hakkında dahî ma'lûmât istihsâl olunduktan

sonra ekseriyet-i ârâyı kazanan dört kıdemli zât intihâb olunabilmek ya'nî “kandıra” tanınmak hakkını hâiz olabilir. Re'yer müsâvî bulunduğu takdîrde kur'a keşîdesiyle bunlardan hângilerinin takaddüm idebilmesi hakkı ta'yîn ve ol vechle patrik-i kebîr mesnedine iki kandıranın intihâbı umûm meclis a'zâsı tarafından icrâ idilür.

- 18- Mâdde- İntihâbdan sonra meclis intihâb olunan iki kandırayı Dahiliyye Nezâreti vâsıtasıyla zât-ı hazret-i imparatorîye arz ve re'y ü rızâsını istihsâl eylemek üzere a'zâsından üç zâtı Kafkasya Eyaleti'nde vâki' Gürcistan vâlfîsî nezdine i'zâm ider.
- 19- Mâdde- Zât-i hazret-i kralî ve imparatorî Ermenilerin Katogikos ve patrik-i kebîrini ta'yîn ile kemâl-i merhamet ve lûtf ve müsâadesinden nâşî mesnedini mutazammın bir fermân ihsân ider ve tahlîfî icrâ olunduktan sonra Lusavoriçagan Ermeni Kilîsasının âdet ve âyîn-i kadîmi üzere resm-i takdîsinin îfâsını emr ü irâde eyleyir.
- 20- Mâdde- Eçmiyazın Patriki min-el-kadîm Ermenilerin rüesâ-yı rûhâniyyesi ser-ümerâsından olan Patrik-Katogikosların hâiz oldukları ayn ism ve ünvanları hâizdir.
- 21- Mâdde- İcrâ-yı âyîn ve ibâdet hengâmalarında Lusavoriçagan Ermenilerinin kilîsaları derûnunda Patrik-Katogikosun ismi bi-l-cümle Rusyalılar imparatorunun ve hânedân-ı kralînin isimlerinden sonra zikr idilür.
- 22- Mâdde- Eski âdet üzere Katogikos makamından ya'nî Eçmiyazın hisârından dışarı çıkdık da Eçmiyazın manastırına merbût Ermeni mu'teberlerinden iki muhâfız ile meclis-i rûhânî a'zâsından ba'zısını ve birinin elinde Katogikosluk asâsı ve diğesinde “Haçvar” bulunan iki rûhânî me'mûru refâkatinde taşımak hakkını hâizdir.
- 23- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni Kilîsasının eski nizâmâtı hükmünce Eçmiyazın Patriki Ermenilerin büyük Katogikosu sıfatıyla müstakillen ve işbu mezhebde bulunan bi-l-cümle kilîsalara münhasıran “miron” okunmuş yağ takdîsine me'zûndur.

Zeyl- Mironun taksîm ve tevzî'i gerek patrik ve gerek vekîlleri tarafından meccânen icrâ idilür.

- 24- Mâdde- Eçmiyazın Patriki Ermenilerin reis-i kebîri ve rûhânî çobanı makamında bulunduğu cihetle Lusavoriçagan Ermeni Kilîsasının

murahasalarını ve sâir piskoposlarını takdîse me'zûn olmakla beraber mezkûr kilîsanın kavânîn-i kadîmesi hükmünce tevâbi'i olmayan piskoposların mecbûriyyet-i kaviyye bulunmaksızın adedce çoğalmalarına dahî dikkat ve i'tinâ eyler.

- 25- Mâdde- Patrik Lusavoriçagan Ermeni Kilîsasının nizâmât-ı atîkasına imtisâlen ve Eçmiyazın sinodunun evvel-emirde re'yine kesb-i vukûf eylemiş olmasına binâen akaid-i dîniyyeye ve kilîsa âyînine ve sâir bu misillû sırf umûr-i dîniyyeden ma'dûd husûsât hakkında son karar-i kat'îyi i'tâ eyler.
- 26- Mâdde- Eçmiyazın patrik-i kebîri Ermenilerin Lusavoriçagan kilîsası kavânîni ahkâmına tatbîkan Ermeni kilîsasına mensûb a'zâların kadrini ta'yîn ve göğüslerine ta'lîk idecekleri haçlar ile "Kamilavka" ta'bîr olunan baş örtülerini ve "arahçın" tesmiye idilen bir nev' mükâfât alâmetini takrîr ve terfî' eylemek salâhiyyetini hâizdir.
- 27- Mâdde- Eçmiyazın patriki Ermenilerin reîs-i rûhânî-i umûmîsi sıfatıyla her yerde ve her mevki'de bulunan Lusavoriçagan Ermenilerine hitâben şînorhali tesmiye olunan Nerses "Hayrabet" emsâline imtisâlen cemâati sükût ve sükûnet ve âdâba riâyet ve İncîl-i şerîf ahkâmına tevfikân hükûmet-i meşrûaya itâat itmeleri zımnında arada sırada teşvîk yollu "gontaklar" ya'nî umûmlar irsâl ider.
- 28- Mâdde- Umûm Rusyalılar imparatorunun tahtına hîn-i cülûsunda Eçmiyazın patriki îfâ-yı tebrîk ve izhâr-ı ubûdiyyet zımnında zât-ı hazret-i imparatorînin resm-i tetevvücünde asâleten ve mümkün olamadığı hâlde vekâleten hâzır ve mevcûd bulunmak ve ol bâbda müsâade ü lûtf istid'â ve istirhâm eylemek üzre Lusavoriçagan Ermenilerinin mütehayyizânı olan rehâbînden birisini irsâl ve i'zâm ider.
- 29- Mâdde- Ermenilerin Lusavoriçagan kilîsası kavânîni hükmünce patrik-i kebîr olan Katogikosun ikâmet-gâhı Eçmiyazın Manastırı bulunduğundan mezkûr manastırdan dört mâhdan ziyâde gaybûbeti iktizâ eyledik de Kafkasya Eyâleti'nde vâki' Gürcistan vâlisî vesâteti ve Dâhiliyye Nezâreti ma'rifetiyle zât-ı hazret-i imparatorînin re'yü rızâ-yı âlîsini istihsâl için istîzân-ı keyfiyyet eyler.
- 30- 30-Mâdde- Eçmiyazın patriki Lusavoriçagan Ermenilerinin gerek sinod a'zâsına ve gerek bi-l-cümle murahhasa ve piskoposlarına dört mâh için muvakkaten i'tâ-yı me'zûniyyet eylemek hakkını hâiz ise de uzun müddetle memâlik hâricine çıkabilmelerine gelince bu bâbda zât-ı

hazret-i imparatorînin irâde-i aliyyesiyle me'zûniyyet virebilür. Sinod a'zâsından bulunanlara bir zamanda iki kişiden ziyâdesine me'zûniyyet virilemez.

- 31- Mâdde- Patrik-Katogikos Eçmiyazın manastırının doğrudan doğruya müdür ve müdebbiri bulunduğu cihetle mezkûr manastıra âid umûru münhasıran kendi nezâreti tahtında ve kilîsa nizâmâtı ahkâmına muvâfık sûretde rü'yet ider.
- 32- Mâdde- Patrik-Katogikosun vuku'-i vefâtında Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinodu gerek nezdinde olan ve idâre-i umûra ve kilîsaya âid bulunan evrâkın ve gerek taht-ı nezâretinde olan kilîsa emvâl ve emlâkinin muhâfazasına dikkat itmek üzre der-akab ictimâ' eyler.

Zeyl- Patrik nefesine âid emvâl ve emlâki hakkında istediği gibi tedbîr ittihâzına me'zûn ve muhtârdır. Ancak eğer hîn-i vefâtında vasiyyet itmemiş ise emvâl ve emlâki verese-i meşrûasına intikal ider ve veresi almadağı hâlde emvâl-i mezkûre Lusavoriçagan Kilîsasının emvâline mahsûben tutulur.

ÜÇÜNCÜ FASL

LUSAVORİÇAGAN ERMENİLERİNİN EÇMİYAZIN SİNODU

- 33- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin sinodu patrîk-i kebîr olan Katogikosun taht-ı riyâsetinde olarak sûret-i dâimede nefsi-i Eçmiyazın'de ikamet iden dört ser-piskoposdan veyâ piskoposlardan ve bir o kadar râhiblerden mürekkebdir.
- 34- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler sinodu a'zâlarının her biri için makam-ı me'mûriyyetlerine ta'yîn olunmak ma'rızında patrîk Kafkasyanın iki cihetinde vâki' eyâleteyn vâlîsi ya'nî Gürcistan vâlîliği vâsıtasıyla ve Dâhiliyye Nezâreti ma'rifetiyle zât-ı hazret-i imparatorî ve krâlîye iki namzed arz ider.
- 35- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler sinodu a'zâsının idâre hakkındaki vazîfe hareket ve muâmeleleri ber-vech-i âti ta'yîn olunur:
  - 1- İşbu sinodun hükmüne merbût olan kâffe-i mâhâkim ve me'mûrînin harekât ve muâmelâtı hakkında icrâ-yı nezâret eylemek.

- 2- Sinodun idâresinde bulunan manastır ve kilîsa ve mekteb ve sâir müessesât-ı hayriyyenin intizâm ve islâhâtına dikkat ve nezâret itmek.
- 3- Lusavoriçagan Ermenilerinin kilîsalarına müteallik emlâk ve emvâlin sûret-i idâresine nezâret eylemek.
- 4- Manastır ve kilîsa ve mekteblerin te'sîs ve inşâsına dâir olan muâmelâtın evvelce keşf ü tedkiki ve ol bâbda lâzım gelen irâde-i impatarorînin istihsâli zımında Kafkasya'nın iki cihetindeki eyâleteyn vâlisi ya'nî Gürcistan vâlîliği vâsıtasıyla arz-ı keyfiyyet eylemek.
- 5- Lusavoriçagan Kilîsasına mensûb ve serbestî-i âyîne mazhar bulunan Ermeni efrâdına silk-i rûhânîye ve manastıra dâhil olabilmeleri için me'zûniyyet ve müsâade i'tâ itmek.
- 6- Manastır ve ale-l-ıtlak sıfât-ı rûhâniyyeyi terk idebilmek için ruhsat virmek.
- 7- Evlenebilmek husûsâtına dâir olan istid'âları kırâat ile ol bâbda karâr-ı kat'î virmek.
- 8- Bir dâire hâricinde bulunan manastır ve kilîsa ve mekteb ve müessesât-ı sâire-i hayriyye menfaatine diger dâirelerden ihtiyârî olarak iânât-ı nakdiyye cem'ine me'zûniyyet virmek.
- 9- Me'mûrîn-i rûhâniyyenin ve âdî papasların dul kalan zevcâtı ile eytâmının idâresi hakkında beyân-ı mütâlaa ve dikkat eylemek.
- 10- Ayn vaktde murahhasalık me'mûriyyetini îfâya ta'yîn olunmayan râhiblerin dahî piskoposluk rütbesine terfî olunmasına dâir Katogikos tarafından vuku' bulan teklîfât-ı ibtidâiyye hakkında beyân-ı re'y eylemek.
- 11- Mevrûsün tevzî' ve taksîmi için patrik tarafından gönderilmesi arzu idilen rehâbîn hakkında ârâ ü efkâr-ı mahsûsasını beyân itmek.
- 12- Patrik tarafından vuku' bulan suâllere kat'î bir netîce virmek üzere beyân-ı mutâlaa ve mülâhaza eylemek.
- 13- Her bir dâire için ayrı ayrı olmak üzere Rusya memâliki dâhilinde

bulunan Lusavoriçagan Ermenilerinin bi-l-cümle kilisa ve manastır ve mekteb ve müessesât-ı sâire-i hayriyyenin muntazam defterini hıfz eylemek.

- 14- Kezâlik Rusya'da mütemekkin müteehhil ve mücerred Lusavoriçagan Ermeni Kilisası rehâbîninin ve sinodun taht-ı nezâretinde bulunan efrâd-ı sâirenin muntazam nüfûs defterini saklamak.
  - 15- Rusya memâliki dâhilinde bulunan ve Lusavoriçagan Ermenilerine âid olan umûm manastır ve kilîsalar emlâk ve emvâlinin kuyûdât-ı lâzîmesini muhâfaza eylemek.
  - 16- Rusya'daki umûm Lusavoriçagan devâirinde vuku' bulan tevellüdât ve vefeyât ve münâkehât hakkında ma'lûmât-ı kâmileyi hâvî ve senevî cedvel-i umûmîyi muhtevî ve 13 ve 14 ve 15.nci mâddelerde muharrer mevâd hakkında iktizâ iden netâyici müştemil husûsât dan dolayı her sene Kafkasya'nın iki cihetinde vâki' eyâleteyn vâlîsi ya'nî Gürcistan vâlîliği vâsıtasıyla Dâhiliyye Nezâreti'ne arz-ı keyfîyyet ve takdîm-i ma'rûzât eylemek.
- 36- Mâdde- Mahâkime âid mevâd ve Lusavoriçagan Ermenileri Eçmiyazin sinodunun tedkik hükm ve karârına âid vezâif ber-vech-i âtîdir:
- 1- Bi-z-zât sinod a'zâları hakkında vuku' bulan iştikâ'.
  - 2- Lusavoriçagan Ermenilerinin murahhasalar devâiriyle devâir-i mezkûredeki mahâkim-i rûhâniyye aleyhinde vuku' bulan şikâyât.
  - 3- Sinod a'zâlarıyla murahhasaların yolsuz ve nizâmsız harekâtı hakkında tedkikat ve tahkikat icrâsı.
  - 4- Kezâlik Lusavoriçagan Ermenileri devâirindeki mahâkim-i rûhâniyyede tedkik ve istînâf tarîkiyle Eçmiyazin sinoduna arz olunan kâffe-i mevâd me'mûrîn-i rûhâniyyenin ve âdi papasların nikâh muâmelâtında vuku' bulan taksîrâtıyla beynlerinde zuhûra gelen münâzaât ve sâir bu misillû husûsât hiçbir vakt mahâkim-i cismâniyye salâhiyyeti dâhilinde olmadığı hâlde sinodun vezâifi iktizâsındandır.
- 37- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin'de mukim sinodu

patrik-i kebîrinin doğrudan doğruya nezâreti tahtında olduğu hâlde akaid-i dîniyye ve umûr-i mezhebiyyeye ve âyîn ve nikâha âid olan ve kezâlik ruhânın mahâkim-i cismâniyye tedkikatına râci' bulunmayan cünha ve kabâhate mahsûs kâffe-i umûru hakkında son kararını i'tâ eyler. İşbu sinod sâir mezheplerin mahâkim-i âliyye-i rûhâniyyesi misillü Rusya'da mukim Lusavoriçagan Ermenilerinin dahî umûr u husûsâtınca meclis-i a'yân ile Dâhiliyye Nezâretinin taht-ı idâresindedir.

- 38- Mâdde- İşbu sinodun karârları murahasalar ile Lusavoriçagan Ermenilerinin sinod a'zâlarının sû-i hareketlerinden dolayı müstelzim-i mücâzât ef'âli aleyhinde ittihaz olunduğu hâlde Dâhiliyye Nezâreti vâsıtasıyla zât-i hazret-i imparatorînin irâde-i aliyyesi istihsâl olunmadıkca işbu karârlar mevki'-i icrâyâ konulamaz.
- 39- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinodu Kafkasya'nın iki cihetinde vâki' eyâleteyn vâlisi ya'nî Gürcistan vâflîği vâsıtasıyla zât-i hazret-i imparatorîden istid'â olunacak yâhûd Dâhiliyye Nezâreti vâsıtasıyla tesviye idilecek ve kezâlik hükûmetin sâir nezâret ve dâireleri ile muhâbereye muhtâc bulunacak ve sinod ile mezâhib-i sâire idâreleri beyninde tekevvün idecek ve bir işin sinoda âid olup olmadığına dâir zuhûra gelen müşkilât ve şübühâtı ber- taraf eyleyecek kâffe-i umûr u husûsâtı Dâhiliyye Nezâreti'ne arz eyler. Vâflî, mutasarrıf, kaim-makamlar ve me'mûrîn-i sâire-i mahalliyye ile muhâberâta muhtâc olan husûsâtın arz u tebliğine gelince Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinodu Kafkasya'nın iki cihetindeki eyâleteyn vâlisine ya'nî Gürcistan vâlisine arz-ı keyfiyyet ider.
- 40- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinodu “Kolej” ta'bir olunan mahâkim usûlüne tevfiikan hareket ider. Ancak sırf mesâil-i rûhâniyyede patrikin re'yi kat'î olup sâir husûsâtda a'zâların re'yi müsâvî olduğu hâlde patrikin re'yi reîs-i meclis sıfatıyla hângi tarafda bulunursa ekseriyeti teşkil ider. Ve şu vechle lehinde bulunduğu tarafın re'yi mu'teber tutulur.
- 41- Mâdde- Eçmiyazin patriki re'yinin kat'î olduğu mesâilin hîn-i tedkikinde sinodda hâzır bulunmadığı takdirde sinod kendüsüne tebliğ olunan zabt-nâme hulâsalarına nazaran karâr-ı kat'isini i'tâ ider.
- 42- Mâdde- Eçmiyazin patriki Lusavoriçagan Ermenileri sinodunda hâzır bulunmadığı vakt sinod a'zâsından ve ser-piskopos ve piskoposlardan en kıdemlisi yerine icrâ-yı vekâlet ider. Patrik keyifsizlik sebebi ile ve yâhûd Eçmiyazin'den gaybûbeti cihetiyle meclisde hâzır bulunamadığı

zemân işbu vekîl reîs-i meclis olanların kâffe-i hukukunu hâizdir. Patrikin re'yi kat'î olan ve sırf mevâd-ı rûhâniyyeden ibâret bulunan husûsât hakkında hiçbir vakt patriksiz karâr virilemez. Patriklik makamı münhall bulunduğu zemân bu gibi mesâilin kat'iyen fasl ü tesviyesi patrik-i cedîdin intihâbına kadar te'hîr olunur.

- 43- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinodu muâmelâtınca ittihâz idilecek hatt-ı hareket ve gerek a'zâlarının ve gerek kuyûdât me'mûrlarının hukuk u vezâifi "Kolej" ta'bîr olunan mahâkim usûliyle ta'yîn olunur.
- 44- Mâdde- Eçmiyazın sinodu tebliğ olunan mevâdı müzâkere için haftada üç ve ekallî iki def'a ictimâ' ider.
- 45- Mâdde- Eçmiyazın sinodunda sûret-i mahsûsada ayrıca bir " brokerör " ya'nî nizâmât ve mukarrerât- hükûmete vâkıf bir me'mûr bulundurulur. İşbu me'mûr Rus ve Ermeni lisânlarına âşinâ ve devletce me'mûriyetiyle münâsib maâşî olmak şartıyla senato ya'nî meclis-i a'yân cânibinden nasb ü ta'yîn olunur.
- 46- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinodu brokerörü alel-umûm brokerörlerin vezâifini ta'yîn iden kavânîn ve nizâmât ahkâmına tevfiğ-i hareket ve muâmele ider. İşbu me'mûr sûret-i mahsûsada deâvî ve tanzîmâta müteallik olan ve sinoda takdîm olunan mevâda nezâret eyler ve Eçmiyazın patrik-i kebîrinin intihâbında hâzır bulunur ve deâvîye müteallik husûsâtı Adliyye Nezâreti'ne ve umûr-i sâireye âid mevâdı Dâhiliyye Nezâretine arz ider. Kezâlik Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinoduna âid umûr u husûsât hakkında Kafkasya'nın iki cihetinde vâki' eyâleteyn ya'nî Gürcistan vâilîğine mürâcaat ve arz-ı keyfiyyet ider.
- 47- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinodunda vezne-dâr nâmiyle başkaca bir me'mûr mevcûd bulunur. İşbu me'mûru umûr-i hisâbiyyeye vâkıf ve ahlâk-i hasene ile muttasıf bulunan ve menâfi'-i zâtiyyesini aramayan rehâbînden ve avâmdan olmak üzere bi-z-zât sinod nasb ve ta'yîn ider. Eçmiyazın manastırına âid meblağ müstesnâ olmak üzere yalnız Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinoduna râci' bulunan vâridât ve nukud vezne-dârın taht-ı nezâret ve idâresindedir.
- 48- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler sinodu vezne-dârına sinoda âid meblağın ahz u kabz u muhâfazası ve sinodun yevmî zabt-nâmelerinde nizâmı dâiresinde ta'yîn olunan ve iktizâsına göre sûret-i sarfi ihâle olunur.

Zeyl- Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinodu vezne-dârının yed-i muhâfazasında olan kâffe-i nukud-i mevcûd ve defâtirin rü'yet ve tedkikine her ay bununla kesb-i vukuf ile ol bâbda irâe kılınan şeyleri yevmî zabt-nâmelere kayd u terkim eyler.

49. Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler sinoduna âid olan kâffe-i masârifât ve vâridât ve nukud defâtiri iktizâsına göre vezne-dâr nezdinde hıfz olunur. İşbu defâtirin kaidesine tevfikân Lusavoriçagan Ermeniler sinoduna mahsûs mühr ile memhûr ve a'zâsından iki zât ile brokorörün hatt-ı desti ile mümzâ ve sûret-i resmîyede musaddak bulunması iktizâ ider.
50. Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler sinoduna âid kâffe-i nukudun ve emvâl ü emlâk-i mevkufeye dâir vezne-dâr nezdinde mahfûz bulunan senedâtın takımı ile sinodun ictimâ' eylemekde olduğu meclis odasında ayrı bir sanduk derûnunda muhâfazası iktizâ-yı maslahatdandır. İşbu sanduku ayrı ayrı üç dürlü kilid ile kapamak ve Lusavoriçagan Ermeniler sinodu mühriyle temhîr itmek ve anahtarlardan birisi vezne-dâr nezdinde diğer ikisi sinod a'zâsından olub umûr-i hisâbiyyenin tedkiki husûsu uhdelere muhavvel bulunan iki zâtın nezdinde mahfûz kalmak ve sandukun her açılıp kapanmasında işbu a'zâların kâffesi hâzır ve mevcûd bulunmak iktizâ ider.
51. Mâdde- Sinoda mahsûs olub işbu sanduk derûnunda bilâ-lüzûm mebâliğ-i külliyye bulunmamasına dikkat itmek ve nizâmı dâiresinde mebâliğ-i ma'lûmeyi fâize virerek artırılması zımında Lusavoriçagan Ermeniler sinoduna teklîfde bulunmak vezne-dârın vazîfesi iktizâsından bulunduğu gibi mebâliğ-i mezbûrenin efrâda i'tâsına müsâade eylemek dahî sinodca tensîb ve mazbût bir rehn ile te'mîn idildiği hâlde kabil olabilür.
52. Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler sinodunun kuyûdât kalemi bir ser-kâtib ile iki muâvinden ve bir tercemân ile bir icrâ me'mûru ve bir muhâfiz ve lüzûmu kadar kâtiblerden mürekkebirdir. Bu me'mûrlar Eçmiyazın sinodunun intihâbı ve patrikin tasdîkıyle nasb u ta'yîn olunurlar.
53. Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler sinodunun brokorörü kaideten altıncı mertebede olub vezne-dâr avâmdan olduğu takdîrde yedinci mertebede ve ser-kâtib sekizincide ve icrâ me'mûriyle muhâfiz dokuzuncuda ve ser-kâtib muâvini ve tercemân onuncu sınıfta bulunur. Bunlar işbu me'mûriyyetde kaldıkça ayn mertebededirler. Sebkat iden sâir hizmetler cihetiyle yâhûd başka taraftan büyük bir rütbede değil iseler ayn mertebede kalurlar.

54. Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinodu a'zâsı brokerör ve vezne-dâri ve kuyûdât odası ve yâhûd defter-hâne me'mûrları me'mûriyyetleri başına geçdikleri esnâda nizâm-ı mevzû'na tevfikân zât-ı hazret-i imparatorîye sadâkatle hizmet itmek ve vezâif-i me'mûriyyetlerini temâmen îfâ eylemek üzere yemîn iderler.

DÖRDÜNCÜ FASL

LUSAVORİÇAGAN ERMENİLER KİLİSASININ MURAHHASALARI HAKKINDA

- 55- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin kilisaları âyîn-i mezkûrde bulunan ser-piskoposlar ma'rifetiyle idâre oldukları hâlde dâirelere münkasımdırlar.
- 56- Mâdde- Rusya memâliki dâhilinde Lusavoriçagan Ermeni kilîsasına mahsûs altı dâire mevcûddur. Birincisi Nahcivan ve Besarabya ikincisi Istrahan üçüncüsü Erivan dördüncüsü Gürcistan beşincisi Karabağ ve altıncısı Şirvan dâireleridir. Nahcivan ve Besarabya dâiresine Lusavoriçagan Ermenilerine mahsûs olan ve Petersburg ve Moskova ve Rusya-i cedîd ve Besarabya dâhilinde kilîsalar merbûtdur. Istrahan dâiresine Gürcistan'da ve Kafkasya'nın öbür tarafında vâki' olanlardan başka Lusavoriçagan Ermenilerinin Rusya'da kâin sâir bi-l-cümle kilîsaları merbûtdur.

Lusavoriçagan Ermenilerinin Erivan ve Nahcivan ve Ordu ve Padu ve Şirak eyâletinde bulunan kilîsaları Erivan dâiresi dâhilindedir. Kezâlik Karabağ dâiresinde vâki' "Datevas" denilen metropolidlik makamı kâffe-i tevâbi'i ile Erivan'a merbûtdur. İşbu dâire murahhasası öteden beru mer'î olan usûl iktizâsınca bi-z-zât patrik kendisi olup Erivan, Nahcivan ve Şirak ve Date ve taraflarına hâssaten gönderilen vekîller ma'rifetiyle idâre idilür. Gürcistan'da ve Kafsak -Elizavedopol- ve Porçalova ve Gızah ve Şamşat nâhiyelerinde ve Kampakosur'un bir kısmında ve diyâr-ı Vayus ve Ahlisha ve İmret ve Kurye'de bulunan Ermeni kilîsaları Gürcistan dâiresine mensûb olup bunların murahhasaları Kafsak ve Dayık ve İmret'de ikamet iderler. Karabağ'da vâki' Lusavoriçagan Ermenilerinin kilîsaları Karabağ'a tahsîs olunan nâhiyelerle berâber yalnız Date ve metropolidliği ile tevâbi'i ve Şaki ve Talişo nâmındaki mevki'ler müstesnâ kalmak üzere işbu Arsah ya'nî Karabağ dâiresine merbûtdur.

Lusavoriçagan Ermenilerinin Şirvan ve Gopa ve Paki ve Tarpant nâhiyelerindeki kilisaları Şirvan dâiresine merbût ise de bu dâirede sûret-i mahsûsada murahhasa vekîli yokdur.

Zeyl- Türkiyâ'dan hicret iderek Dayık ve Şirvan eyâletlerine nakl-i hâne iden Ermeni muhâcirîni âdet-i kadîmesi vechle ânlarla berâber gelen Karabet ve İstpannos ser- piskoposlar ma'rifetiyle mahallî murahhasalar hükmünden müstesnâ olarak doğrudan doğruya patrike merbût olurlar ve bu sûretle idâre olunurlar. Ancak bunlar bu mevki'lerden çıkdıkları takdîrde muhâcirînin umûr-i rûhâniyyesine âid olan hakk-ı idâre sâir yerli Ermeni cemâati gibi eski murahhasaların dâire-i idâresine intikal idecek ya'nî Şiran muhâcirlerinin idâresi Erivan'a ve Dayık muhâcirlerinininkiği Gürcistan'a geçecektir.

- 57- Mâdde- Rusya'da mukim Lusavoriçagan Ermeni Kilîsası murahhasalarını me'mûrîn-i rûhâniyyesi beyninden zât-ı hazret-i imparatorî ver krâlî intihâb ve ta'yîn ider. Bunların nasb u azlleri fermân-ı âlîler ile icrâ olunur. Ancak me'mûriyyete geçdikleri zemân sadâkat ve hüsn-i sûretle hizmet ideceklerine yemîn iderler.
- 58- Mâdde- Rusya'da mukim Lusavoriçagan Ermenilerinin ser-piskoposları irâde-i aliyye ile uhdelerine havâle olunan ve sûret-i idârelerinden dolayı gerek hükûmet ve gerek kendilerinin makam-ı rûhânîsi nezdinde mes'uliyetleri der-kâr bulunan dâirelerde âyînlerinin vekîl-i mutlak ve murahhas-ı tâmmı hükmünde olub ancak idâre husûsunda her dâirede bulunan Lusavoriçagan Ermenilerinin mahâkim-i rûhâniyyesi kendilerine muâvenet cihetiyle müşterek ve hisse-dâr olur.
- 59- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsası murahhasaları dâireleri dâhilinde olmak üzere kilîsalarının bu bâbdaki ahkâm-ı nizâmîyyesine muvâfık olarak rüteb-i muhtelif-i rûhâniyyeyi tevcîh iderler ise de ayn vaktde lüzûmundan ve hadden ziyâde me'mûrîn-i rûhâniyye ile âdî papasların a'dâdı tekessür itmamasına dikkat buyururlar. Vartabedlik râhiblik rütbesi ise müstakilen Katogikos – patrikin emri olmadıkca kimsaya tevcîh olunamaz.
- 60- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsası murahhasaları kendilerine merbût olan rehâbîne dört aydan ziyâde olmamak üzere muvakkaten me'zûniyyet virebilürler. Fakat daha ziyâde me'zûniyyet i'tâsîçün mâ-fevklarinde bulunan idâre-i rûhâniyye cânibinden ruhsat istihsâl iderler. Memâlikin hudûdu hâricine çıkmak için de idâre-i mezkûre nizâm-ı mevzû'na tevfikân hükûmete arz-ı keyfiyyet ider.

- 61- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin murahhasaları ibâdet fazîlet ahlâk-ı hamîde ve dirâyet husûsunda bi-z-zât hüsn-i ibret virmeğe ve yed-i idârelerine ihâle olunan bi-l-cümle efrâdın ıslâh-ı ahvâline her vechle dikkat ve i'tinâ itmeğe mecbûrdur.
- 62- Mâdde- Tevâbi'in kâffe-i ahvâl ü harekâtı ve İncîl-i Şerîf ahkâmına tevfikân muâmele eylemeleri hakkında icâb iden takayyüdât ve teşvîkat icrâsı murahhasaların cümle-i vezâifindedir.
- 63- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni murahhasaları dâireleri dâhilinde olan Ermeni cemâati beyninde İncîl-i Şerîf kavânîni ile ahlâk-ı hasene ve intizâmın taammüm ve intişârına gayret ve dikkat ve Hristiyanlık esâsına muvâfık sûrette nasîhat ve icrâ-yı teşvîkat iderler. Bu bâbda mümkün mertebe hiddet ve şiddet ibrâzından ictinâb eylemek vazîfeleri iktizâsındandır.
- 64- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni Kilisaları murahhasaları eğer her sene mümkün olmaz ise hiç olmaz ise üç senede bir def'a olsun irâde-i aliyye iktizâsınca kendilerine muhavvel olan dâireleri ziyârete çıkub gezmeğe mecbûrdurlar. Eğer bu vazîfeyi bi-z-zât ifâ eylemek kabil olamaz ise tevâbi'lerinden olan kilîsaların en muktedir ve müstaid baş-râhiblerinden birisine iktizâ iden ta'lîmât ile berâber ihâle iderler.
- 65- Mâdde- Dâirelerin ziyâretine çıkıldığı hengâmda sunûf-i rehâbînin ahvâl ü harekâtına ve manastır ve kilîsaların kâffe-i ahvâline ve meşhûd olan uygunsuzluk ve intizâmsızlıkların men'ine ve bir daha vukû' bulmamasına hâsseten dikkat ve i'tinâ olunur.
- 66- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni Kilîsası murahhasaları taht-ı idârelerinde bulunan manastır ve kilîsa ve mekteblerin ahvâli hakkında ale-s-seviyye ve bi-l-hâssa dâireleri ziyârete çıkıldığı vaktde takayyüdât-ı lâzime icrâsına bi-l-ibtidâr elden geldiği kadar mertebede bunların ıslâh ü i'mârî ve tedrîsâtın kolay ve muntazam bir usûl tahtında icrâsı ve muallimîn ile talebe arasında hüsn-i ahlâkın temâmî-i muhâfazası emrinde dahî sarf-ı gayret iderler.
- 67- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni Kilîsası murahhasaları dâirelerini ziyârete çıkıdıkları zemân taht-ı idârelerinde bulunan kilîsa manastırlara âid emlak ü akarın temâmîyeti hakkında kesb-i ma'lûmât iderler.
- 68- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni Kilîsaları murahhasaları yed-i idârelerine ihâle olunan dâireleri ziyâret eyledikten sonra Lusavoriçagan

Ermenilerinin Eçmiyazin sinodu cânibine her bir muâmele ve hareketleri hakkında ayrı ayrı îzâhât ve hisâb virirler.

- 69- Mâdde- Ve-l-hâsıl Lusavoriçagan Ermeni Kilîsaları murahhasaları Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinoduna dâirelerinin ahvâline dâir ma'lûmât ve hisâbât i'tâ iderler.
- 70- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının her bir murahhasası bir me'mûriyyeti der-uhde eylediği zemân idâresine muhavvel dâirenin kâffe-i emvâl ü emlâkinin mükemmel bir defterini Eçmiyazin sinoduna irsâl ider.
- 71- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının murahhasasından birinin hîn-i vefâtında eğer bilâ- vasiyyet vefât itmiş ise ve verese-i meşrûası da bulunmaz ise emvâl ü emlâki o dâirede kâin Lusavoriçagan Ermeni Kilîsasına intikal ider. İşbu muâmelenin icrâsı dâire-i mezkûredeki mahâkim-i rûhâniyyeye âiddir.

BEŞİNCİ FASL

LUSAVORİÇAGAN ERMENİLERİNİN MAHÂKİM-İ RÛHÂNİYYESİ “KONÇİSTORYO” İLE İDÂRE-İ RÛHÂNİYYELERİ HAKKINDA

- 72- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin her bir dâire-i rûhâniyyesinde murahhasanın taht-ı riyâsetinde olmak ve a'zâları dört neferden ya'nî bir râhib ve üç baş-râhibden yâhûd papasdan mürekkeb bulunmak üzere işbu âyîne mahsûs birer mahkeme-i rûhâniyye “Konçistoryo” mevcûd bulunur.
- 73- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin mahâkim-i rûhâniyyesi a'zâları her ne kadar mahallince murahhasalar tarafından ta'yîn olunurlar ise de intihâbât-ı vâkıa hakkında Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinoduna ma'lûmât virilmesi lâzımdır.
- 74- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin devâir-i rûhâniyyesinde kâin mahâkim-i mezhebiyyeye mahsûs kuyûdât kalemi bir ser-kâtib ile bir tercemândan ve vezne-dârlık hizmeti dahî uhdesinde bulunmak üzere bir icrâ me'mûrundan ve lüzûmu kadar ketebeden ve muhâfaza me'mûrundan mürekkebirdir. Mezkûr me'mûrlar mahkeme-i mezhebiyye hey'eti tarafından bi-l-intihâb ta'yîn kılındıkları hâlde emr-i tasdikları murahhasa tarafından icrâ olunur. Ser-kâtib ile icrâ me'mûru işbu me'mûriyyetlerde kaldıkca başka bir tarafdandır rûteb-i âliyyeyi hâiz değil

iseler sebkat iden hizmetlerine binâen onuncu ve tercemân ise on ikinci sınıfta add olunur.

- 75- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin devâirde bulunan mahâkim-i mezhebiyye a'zâları kuyûdât kalemi me'mûrîni ile berâber me'mûriyyetlerine girdikleri vakt mu'tâdı vechle usûlen zât-ı hazret-i imparatorîye kemâl-i sadâkatle hizmet ve vazîfe-i me'mûriyyetlerini bi-hakkın îfâ eylemek üzere yemîn iderler.
- 76- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenileri mahâkim-i mezhebiyyesinde tedkikat ve icrâât cihetiyle cereyân idecek kâffe-i muâmelât Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinodu hakkında mevzû' kavâide tatbîkan icrâ idilür.
- 77- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin devâirdeki mahâkim-i mezhebiyyesinin icrâât husûsundaki vezâîfî ber-vech-i âtî ta'dâd olunur:
- Zîr-i idârelerinde bulunan me'mûrîn-i rûhâniyyenin ve âdî papasların gerek müteehhil ve gerek mücerred olanların hâl ü hareketleri hakkında doğrudan doğruya icrâ-yı nezâret eylemek.
  - Aynı dâirede kâin mekâtib-i mezhebiyye ve manastır ve kilîsa ve müessesât-ı sâire-i hayriyyenin ıslâhât ve intizâmı hakkında dikkat eylemek
  - Me'mûrîn-i rûhâniyyenin dul kalan zevce ve öksüz çocuklarını kayırmak.
  - Taht-ı nezâretlerinde bulunan manastır ve kilîsalara âid da'vâları ve bunların yek-digeriyle zuhûra gelen münâzaa ve şikâyetlerini tedkik ve fasl ile ol-bâbda karâr-ı kat'î virmek.
  - Taht-ı nezâretlerinde bulunan manastır ve kilîsalara âid kâffe-i emlâk ü emvâlî id'are eylemek.
  - Şübheli olan nikâh vukûâtı hakkında Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinoduna ma'lûmât virmek ve nikâh mes'elelerini bi-t-tedkik ol bâbda karar-ı kat'î virmek.
  - Yalnız kendi dâireleri dâhilinde bulunan Lusavoriçagan Ermenilerinin manastır ve kilîsa ve mekteb ve müessesât-ı hayriyye-i sâiresi menfaatine ihtiyârî olarak îânât-ı nakdiyye cem'ine müsâade itmek.

- h. 94.ncü mâtde ahkâmına tevfkân manastırlarda ikamete hakkı olabilen ecnebî zevâta ruhsat i'tâ eylemek.
- i. Umûr-u rûhâniyyeye müteallik ve manastır idârelerine dâir olan husûsâtta a'zâları ta'yîn e tasdîk eylemek.
- j. Lusavoriçagan Ermenilerinin kilisalarında "tıbirler" ya'nî duâ-gûlar ta'yîn eylemek.
- k. Silk-i rûhâniye dâhil olmak ve-yâhûd sıfât-ı resmiyye-i rûhâniyyeyi terk eylemek için birisine müsâade ve ruhsat i'tâsı zımında Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinoduna iş'âr-ı keyfiyyet eylemek.
- l. Müessesât-ı hayriyye inşâsı için müsâade eylemek fakat müceddeden manastır ve kilîsa ve mekteb inşâsı husûsuna gelince ol bâbda Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinoduna beyân-ı keyfiyyet eylemek.
- m. Manastır ve kilîsa ve mekteb ve müessesât-ı sâire-i hayriyye ve emlâk ve emvâl-i mevkufe hakkında iktizâ iden mufassal ma'lûmâtı ve me'mûriyyet-i rûhâniyye dâirelerinde olan bi-l-cümle âdî papasların ifâ eyledikleri hizmetin cedvellerini her sene Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinoduna irsâl eylemek.
- n. Manastır ve kilîsa ve mekteb ve müessesât-ı sâire-i hayriyye ile müteehhil ve mücerred olan papasların her bir kilîsa tevâbi'nin ve anlarda bulunan muallim ve talebenin ve muhtâc olub kayırlmakta olanların mikdâr-ı nüfûsu ve adedini mübeyyin muntazam bir cedvel tertîbiyle hıfz eylemek.
- o. Mahâkim-i mezhebiyye dâirelerinde mevcûd olan kâffe-i mebâliğ ve senedâtı ve ol bâbda zabt-nâmelerde görülen hulâsaları mâh-be-mâh tahkik ve tedkik eylemek.

İDARE-İ UMUR-U RÛHÂNİYYE HAKKINDA

- 78- Mâtde- Rusya'da mukîm Lusavoriçagan Ermenilerinin ba'zı devâir-i mezhebiyyesinde cemâat-i merkume idâre-i rûhâniyyesi üç a'zadan ya'nî reis-i meclis makamında bulunan bir râhibden ve-yâhûd bir başrâhibden ve iki nefer papasdan mürekkebirdir. İşbu idârelerde umûr-u tahriyyeyi on ikinci sınıfta bulunan kâtib rû'yet ve der-uhde ider.

- 79- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin idâre-i rûhâniyyesi a'zaları mahallî Murahhasası ma'rifetiyle ta'yîn olunurlar. Kâtibleri idâre-i mezkûre nasb ve ta'yîn ider. Bunların kâffesi me'mûriyyete girdikleri vakt sadâkat yemîni kaidelerini icrâ iderler.
- 80- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin idâre-i rûhâniyyeleri âyîn-i mezkûrun devâirde kâin mahâkim-i mezhebiyyesine tâbî' olub anların havâle-i mahsûsası olmadıkca hiçbir iş yapamazlar.
- 81- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin idâre-i rûhâniyyeleri âyîn-i mezkûrun mahâkim-i mezhebiyyesine lâzım olan kâffe-i ma'lûmâtı tevâbi'ndan istihsâl ve efrâd-ı cemâat tarafından arz olunan ve mahâkim-i mezhebiyyenin tedkikine âid bulunan kâffe-i metâlib ve müsted'iyâtı kendi taraflarından hulâsa tarîkiyle icmâl idegelen mütâlaât ile berâber mahâkim-i rûhâniyye-i mezkûreye arz ve teklîf ve kendi şehâdetlerine hulâsa mazbatalarını ya'nî vilâdet-i vaftîz ve sâir vukuâtı mübeyyin olan cedveli tasdîk iderler.
- 82- Mâdde- Sene hitâmında Lusavoriçagan Ermenilerinin idâre-i rûhâniyyeleri zîr-i nezâretinde buldukları âyîn-i mezkûrun mahâkim-i mezhebiyyesi hey'etine kendi muâmelât-ı hisâbiyyelerini ve rehâbînin hâl ve hareketleriyle kilîsaların adedi ve cemâatin ahvâli ve doğmuş ve vefât itmiş ve tehhül eylemiş olanların aded ve mikdârına dâir olan ma'lûmâtı ve kezâlik zîr-i idârelerinde bulunan kilîsaların kâffe-i emlâki hakkındaki hisâb cedvelini arz ve takdîm iderler.

ALTINCI FASL

MANASTIRLAR HAKKINDA

- 83- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni kilîsasının erkek ve kadın tâifesine mahsûs olan bi-l-cümle manastırlarında mezkûr kilîsanın nizâmât-ı atıkası mûcibince büyük tesmiye kılınan Surb Parsincik kavânîn ve ahkâmı mer'îyy-ül-icrâdır.
- 84- Mâdde- Rehâbîn tarîkine resm-i kabûlden evvel tecrübe usûlü ya'nî mülâzımlık kaidesi Lusavoriçagan Ermeniler kilîsasının nizâm-ı mevzû'u ahkâmınca icrâ olunur. Zükûr ve inâs mülâzımların adedi her iki sınıfa mahsûs bulunan manastırlar derûnundaki râhib ve-yâhûd râhibelerin mukarrer olan mikdârını tecâvüz itmemelidir.

- 85- Mâdde- Mahallî murahhasasının teklîfi üzerine Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinodu tarafından emr-i vâkı' olmadıkca hiçbir kimse manastır tarîkine giremez.
- 86- Mâdde- Manastır tarîkine duhûle ârzû-keş bulunan efrâdın sinni otuz yaşından aşağı olmamak gerekdir. İşbu kaideden istisnâ ancak Lusavoriçagan Ermeni Kilîsası kavânîni iktizâsınca ve esbâb-ı makbûle îcâbınca mümkün olabilir. Maa-mâ-fih manastıra girmekten maksad yalnız bir tecrübe ve mülâzımlık ise o hâlde otuz yaşından evvel de girilmekte bir be's ve mâni' yokdur.
- 87- Mâdde- Manastır tarîkine duhûl itmek ve tecrübe ve mülâzemet icrâ eylemek için evvelâ bu bâbda ârzû-keş olan eşhâsın mensûb bulunduğu zevât ve mahallâtın hüsn-i rızâ ve muvâfakati îcâb ider. Virgü viren eşhâs bu bâbda âmir olan hey'et-i a'yânın "senato"nun emri olmadıkca manastır tarîkine dâhil olamazlar.
- 88- Mâdde- Müteehhil zevâtın sabî evlâdı olmadığı ve tarafeyn manastır tarîkine girmeğe ârzû-keş bulunduğu takdîrde manastıra duhûlüne müsâade olunur.
- 89- Mâdde- Manastır tarîkine dâhil olanlar ayn-ı hareketleriyle emlâk-i gayr-ı menkulelerinin dahî hakk-ı temellükünden isti'fâ iderler ve resmen manastıra girdikten sonra yeniden hiçbir emlâke mutasarrıf olamazlar. Fakat mensûb oldukları kilîsa ve manastırlar menfaatine olarak emlâk iştirâ'sı kendilerine memnû' değildir. Bir râhibe irsen emlâk intikal eyledik de merkum bu misillû emlâki altı mâh zarfında terk itmeğe ve-yâhûd satmağa mecbûrdur.
- 90- Mâdde- Râhiblere her nev' ahz u i'tâ memnû'dur. Ancak kendi el emekleriyle husûle gelen eşyâyı merbût oldukları idârenin ruhsatıyla satarlar.
- 91- Mâdde- Bir râhibin emvâl-i menkulesi vefâtından sonra eğer vasiyyeti ve meşrû' vârisleri yok ise mensûb olduğu manastıra âid ve râci'dir.
- 92- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni Kilîsasının ahkâm-ı kanûniyyesi iktizâsınca râhibler terk-i tarîke me'zûn iseler de avâm mesleğine rücû' eyledikleri hâlde manastır tarîkine girdikleri vakte kadar hâiz oldukları imtiyâzât ve rütbe ve ünvanlara tekrâr nâil olamamak şartıyla yalnız familya ve asâletlerine âid olan hukuka nâiliyyetlerine müsâade olunur. Kezâlik gerek irsen kendilerine intikal iden emlâke ve gerek manastır

tarîkine duhûllerinden evvel kazanmış oldukları şeylere tekrâr mutasarrıf olamazlar.

- 93- Mâdde- Her bir manastırda bulunan râhiblerin adedi mahdûd olmak ve her hâlde sekiz râhib ve-yâhûd râhibeden eksik bulunmamak lâzımedendir. Nüfûsları mahdûd ve muharrer olmayan bu gibi manastırlar hakkında Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinodu idâre-i mahalliyye cânibinden vâki' olan teklîf üzerine ve her bir manastırın vâridât ve hâsılâtına göre iktizâ iden kanûn ve nizâmı kat'iiyen ta'yîn itmelidir.
- 94- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni manastırları dâhilinde mukarrer olan rehâbînden ve gerek zükûr ve gerek inâs tâifesi mülâzımlarından başka idâre-i mahalliyye kararı vech üzere rehâbîne âid manastırlarda bî-kes ve ihtiyâr keşîşler ve âdî papaslar te'mîn-i medâr-ı maîşet ve istirâhat zımında ve bir de bunların fakir ve öksüz kalan çocukları husûsiyle kilîsa hizmetinde ta'lîm idilmiş olanları iskân idebilirler. Kezâlik râhibelere mahsûs manastırlarda yaşlarını almış bî-kes dul kadınlar ve tarîke dâhil olacak kızlar ve gâyet küçük öksüz kız çocuklar ta'lîm ve terbiye ve el hüneleri tahsîl zımında ikamet idebilirler.
- 95- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin manastırları âyîn-i mezkûrun idâre-i mahalliyesine doğrudan doğruya ve kâmilen merbût olub umûr u husûsâtı hakkında yegân yegân hisâb virmeğe mecbûrdur. Lusavoriçagan Ermeni manastırları idâresi aleyhinde vukû' bulacak şikâyetler âyîn-i mezkûrun mahalli murahhasasına beyân idilür.
- 96- Mâdde- Manastırlar menfaatine ihtiyârî olarak cem' olunacak iânât-ı nakdiyye manastırın kâin bulunduğu dâire dâhilinde vuku' bulur ve iâne cem'i husûsu her def'a o dâirenin idâresinden ruhsat istihsâliyle mümkün olabilir. Rusya'da mukim sâir Lusavoriçagan Ermeni dâirelerinde bu husûs idâre-i mahalliyye cânibinden vuku' bulacak arz uistirhâm üzerine Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinodu tarafından vâki' olacak emr üzerine icrâ idilür. Fakat bu iâne cem'i husûsunda hükûmet-i cismâniyenin emr ü müsâadesini istihsâl eylemek her hâlde lâzımedendir.
- 97- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin zükûra mahsûs manastırları manastır reîsi olan başrâhibler tarafından ve râhibelere âid olanlar ise başrâhibeler yâhûd "mayrâbed"ler ma'rifetiyle idâre olunurlar. Her iki sınıfa âid olan rüesâ idâre-i mahalliyye tarafından ta'yîn ve Eçmiyazin patriki tarafından tasdîk olunurlar.

- 98- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni manastırları rüesâsı manastırlarının umûrunu her hâlde âyîn-i mezkûrda bulunan idâreleri ma'rifetiyle tesviye iderler. İşbu idâre meclisleri manastırın başrâhibi yâhûd râhibesinin taht-ı riyâsetinde olduğu hâlde iki mu'teber râhib veyâ râhibeden mürekkeb olub başrâhib yâhûd râhibe tarafından vâki' olan teklîf üzerine idâre-i mahalliyye cânibinden tasdik olunurlar.
- 99- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin manastır reîsleri ve başrâhibleri işbu âyîn-i idâre-i umûmiyyesiyle bi-i-ittifâk manastırlarında hüsn-i intizâmın ve kilîsa nizâmâtının temâmi-i icrâsına dikkat ve i'tinâ iderler. Kezâlik manastıra âid kâffe-i emvâl ve emlâk-i menkule ve gayr-ı menkuleyi muhâfaza iderler. Bunlar kendilerine tevdi' olunan manastırın hâsılat-ı vâkıasının yolunda isti'mâlinden ve her bir şeyin muntazam sûrette icrâ olunmasından dolayı mes'uldürler.
- 100- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin manastıra âid vâridât ve masârifâtına me'mûr olan idâreler muhâsebeye müteallik defâtiri kemâl-i i'tinâ ile hıfz ve emvâl-i menkule ve gayr-ı menkuleyi mübeyyin cedveller ile berâber ba'de idâre-i mahalliyyeye arz u takdîm iderler.
- 101- Mâdde- Manastır reîsinin veyâ başrâhibesinin hîn-i tebeddülünde ve-yâhûd vuku'-i vefâtında Lusavoriçagan Ermenilerinin manastır idâre meclisleri mütehayyizân rehâbîn ile müştereken manastıra müteallik eşyâ ve sâirenin defterini bi-t-tanzîm idâre-i mahalliyye cânibine takdîm iderler. Şöyle ki manastırın yeni reîsi veyâ başrâhibesi me'mûriyyete ta'yîn olunacağı hengâmda işbu fihrist mücibince manastırın idâresini der-uhde ider.

YEDİNCİ FASL

MÜTEEHİL PAPASLAR

- 102- Mâdde- Evvelâ başpapaslar ve keşîşler ve “ avaksargavak” “sargavak” ve “kisasargavak” ta'bir olunan kilîsa hademesi ve sâniyen kilîsada okuyan hânendeler yâhûd âdi kilîsa me'mûrları Lusavoriçagan Ermeni kilîsasının evvelî papaslar silki dâhilinde addolunurlar.
- 103- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni âyîninde bulunan idârât-ı mahalliyyenin arz u teklîfi ve Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazın sinodu emri ile papaslığa ârzû-keş bulunan her sınıf efrâd mensub oldukları mahallât ve zevât beyninde akdemce hâsıl olacak muvâfakate mebnî mezkûr

kilîsanın rehâbîn silkine dâhil olmağa me'zûndur. Ancak virgü viren zevât yaknız meclis-i a'yân " Sinato" hey'eti tarafından virilecek emre ibtinâen silk-i rûhânîye dâhil olabîrler.

- 104- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni kilîsasının me'mûrîn rûhânîyyesi mezkûr kilîsanın atık nizâmı hükmünce âyîn-i mezkûrda bulunan murahhasalar ma'rifetiyle resmen tasdik ve me'mûriyyete ta'yîn olunurlar. Kilîsa hademesi ve âdî me'mûrlar ise idâre-i mahalliyye vâsıtasıyla ve o kilîsanın papası tarafından bir duâ' okunarak nasb idîrler.
- 105- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni kilîsasının me'mûrîn-i rûhânîyye-i mahsûsası uhdelerine ihâle kılınmış olan hizmetleri ve icra-yı âyîn husûsâtını ve avâm gürûhunun ihtiyâcât-ı mezhebiyyelerini kilîsalarda kemâl-i dikkat ve i'tinâ ve gayret ile îfâ eyledikleri esnâda kendi cemâatlerine her vechle Hristiyanlık ta'lîmât-ı dîniyyesinde takviyet ve metânet virmeğe ve hüsn-i hâl u ahlâk ve tavr u vakar üzerinde imrâr-ı ömr eylemek için yalnız teşvîkat ve nasîhat yolunda olmayub bi-z-zât hüsn-i ibretle perverde itmeğe ve her hâlde boşboğazlık ve gevezelik ve zevzeklik ve bî-pervâlık ve sâir her gûne sû-i zannı mûcib olacak sû-i hareketlerden ictinâb ve ihtirâz eylemeğe mecbûrdurlar.
- 106- Mâdde- Lusavoriçagan Ermenilerinin me'mûrîn-i mahsûsa-i rûhânîyyelerine nizâmı dâiresinde olarak ve alâ tarîk-ül-istisnâ emlâk ve emvâl-i gayr-ı menkulece tasarruf itmek me'zûniyyeti i'tâ kılınmış ise de asîl-zâde-gâna mahsûs olan emlâke mutasarrıf olabilmek husûsu zâten zâdegân ve hânedân sülâlesinden ileri gelenlere mahsûs ve münhasırdır.
- 107- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni Kilîsasının müteehhil papalarına mahsûs meskenler derûnunda kendileri iskân eyledikleri hâlde hidemât-ı mîriyyede istihdâm olunan me'mûrîn müdâhalesinden azâde ve arziyye ve bu misillü sâir teklîfden muâf olmaları hasebiyle sokaklar kaldırımları ta'mîr ve tanzîfât-ı belediyye için alınan virgüyü sâir sekene misillü i'tâ eylemeleri lâzımdır.
- 108- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının me'mûrîn-i mahsûsa-i rûhânîyyesinin hâiz oldukları imtiyâzât ve muâfiyâta meşrû' olan nikâh sâyesinde zevceleri dahî hisse-mend ve müşterek olub işbu muâfiyât zevçlerinin vefâtından sonra bile bâki kalır. Ancak bir mahkeme kararıyla andan mahrûm kalmamaları ve-yâhûd başka bir hâlde bulunan diğerk bir şahs ile izdivâc eylememeleri şartdır.

- 109- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının me'mûrîn-i rûhâniyyesiyle âdî hademesinin evlâdı idâre-i mezbûre-i rûhâniyyeye mensûb olduklarından başka bir tarîk intihâbına mecbûr değildirlir. Bu misillü me'mûrîn-i rûhâniyye evlâdı silk-i askerîye dâhil oldukları hâlde eğerçi hiç olmaz ise orta râddede yâhûd anlara müsâvî olan mekteblerde ta'lim ve terbiye derslerini ikmâl itmişler ise "Vornoberidele Önçü" ya'nî gönüllü asker sınıfının hâiz bulunduğu hukuka hisse-dâr olurlar. Ancak pederlerinin tarîk-i rûhânîye dâhil olmazdan evvel tevellüd iden evlâdı işbu kaideden istifâde idemeyüb evvelki hâllerinde ve binâen aleyh virgü virmek mecbûriyetinde kalırlar ve hiç bir vakt silk-i rûhânîye mensûb addolunamazlar.
- 110- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının me'mûrîn-i mahsûsa-i rûhâniyyesi ârzü eyledikleri vakt terk-i tarîkile hükûmet-i rûhâniyyenin dâiresinden çıkabilürler. Ancak bu bâbda mahallî murahhasası tarafından vuku' bulan teklîf üzerine Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinodu tarafından bir emr ü ruhsat lâzımdır. Eğer bu makuleler aslen zâdegândan değil iseler terk-i tarîkden sonra kendilerine ber vech-i mu'tâd nizâmen bir tarîk intihâb itmeğe mecbûrdurlar.
- 111- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının me'mûrîn-i rûhâniyyesi âyîn-i mezkûrun idâre-i rûhâniyyesine merbût oldukları gibi âdî hademesi dahî mensûb oldukları kilîsanın baş yâhûd en kıdemli papasının hükmü altındadırlar. Me'mûrîn-i rûhâniyye ile âdî hademe aleyhinde vuku' bulacak her nev' şikâyetler hükûmet-i rûhâniyye-i mahalliyyeye arz olunurlar.

SEKİZİNCİ FASL

LUSAVORİÇAGAN ERMENİLER KİLİSASININ MEKÂTİB-İ RÛHÂNİYYESİ

- 112- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsası evlâdının ilm-i İlâhîde ta'lim olunmaları zımında Eçmiyazin manastırında ve gerek Rusya'da kâin devâir-i sâirede mekâtib-i mezhebiyye te'sîs olunur.
- 113- Mâdde- Eçmiyazin manastırında kâin mekteb-i rûhânî doğrudan doğruya Lusavoriçagan Ermeni Patrik Katagikosunun taht-ı nezâretinde bulunduğu hâlde sâir mektebler mahallî murahhasaların hükmü altındadır.

- 114- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni çocuklarının umûr-i mezhebiyye ve âdâb ve hüsn-i ahlâkda ta'lim ve terbiyeleri husûsu uhdelerine ihâle kılınan idâreler mahallî murahhasalarının taht-ı nezâretinde ve imkân mertebesinde olmak ve mekâtib-i mezkûrede tadrîs olunacak ulûm u fûnûnun ve mekteblerce dâhilî nizâmının her bir teferruâtını mübeyyin nizâmât ve kavânîni Lusavoriçagan Ermenilerinin Eçmiyazin sinoduna arz ve teklîf itmek üzere tanzîm ve tedârik eylemeğe mecbûrdurlar. Sinod bu bâbda ma'lûmât-ı kâmile kesb eyledikten ve işbu nizâmât hakkında rû-yi rızâ ve muvâfakat irâesinden sonra Eçmiyazin mektebi için kendi tarafından tertîb ve tanzîm idilen nizâm-nâme ile berâber Kafkasyanın iki cihetinde vâki' eyâleteyn vâlîsi ya'nî Gürcistan Vâlîliği vâsıtasıyla Dâhiliyye Nezâretine arz-ı keyfiyyet ider. Lusavoriçagan Ermeni mekteblerinde tadrîs olunacak ulûm u fûnûn sırasında mu'tâd olan rûhânî mesned-dârân için elzem bulunan ilmlerden başka Rus lisânı ile bir de Rusya târîhi ve coğrafyasının tahsîli mâddesine dahî başkaca dikkat ve i'tinâ olunmak elzemdir.
- 115- Mâdde- Mektebin bulunduğu bi-l-cümle kilisalar ve manastırlar devâirinde mu'tâd olduğu vech üzere mekteb-i mezbûr menfaatine olarak iâne-i nakdiyye cem' idilür ve şu sûretle cem' idilen akçe her üç ayda bir kere mektebe teslim olunmak üzere mezkûr dâirenin idâre meclisine irsâl kılınur. Bundan başka manastırlar Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının menâfi' ve terakkîsi ve devâirde kâin mekteblerinin idâre olunması uğuruna her sene kendi hâsılâtından hediye tarîkiyle birer mikdâr şey takdîm ve i'tâ iderler.
- 116- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsası mektepleri sene hitâmında kâffe-i hareketlerini ve vâridât ve masârifât mikdârını ve bâki kalan meblağa dâir ma'lûmât-ı mufassalayı mübeyyin olarak idâre-i mahalliyyeye yegân yegân hisâb i'tâsına mecbûrdurlar.

DOKUZUNCU FASL

LUSAVORİÇAGAN ERMENİLER KİLİSASININ EMVÂL VE EMLÂKİNİN İDÂRESİ

- 117- Mâdde- Bi-l-cümle Lusavoriçagan Ermeni manastır ve kilisalarının veyâ bu misillü müessesât-ı hayriyye-i rûhâniyyesinin idâre ve muhâfazasına dâir tahsîs kılınagelen emvâl ve emlâk-ı menkule ve gayr-ı menkulenin kâffesi Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının emvâl-i umûmiyyesi makamında addolunur.

- 118- Mâdde- âdât-ı kadîmesine tevfikân şimdiye kadar Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasını menfaatine olarak cem' idilmesine müsâade olunan îâne-i nakdiyye cem'i husûsuna bundan böyle dahî mezkûr kilîsaların kâin bulunduğu devâir dâhilinde dahî müsâade olunur. Şu şartla ki işbu makaside mebnî devâir-i sâireden dahî îâne toplamak lâzım geldik de manastırlar menfaatine olarak îâne cem'i hakkında mevzû olan kanûn iktizâsına ve işbu nizâm-nâmenin 96ncı mâddesi ahkâmına tevfikân Lusavoriçagan Ermenilerinin âyince en büyük bulunan makam-ı rûhânîsinden ruhsat ve bir de şu iki husûsda hükûmet-i cismâniyyeden dahî emr u me'zûniyyet istihsâl kılınur.
- 119- Mâdde- Kilîsalara müteallik mebâliğin re's-ül-mâlı fâizle artırılmak üzere devlet hazînesine yâhûd umûma âid olan bankalara virilüb işbu mebâliğin efrâd-ı avâm yedine i'tâsı eğer Lusavoriçagan Ermenilerinin idâre-i mahalliyesince münâsib ve hayrlı addolunur ve karşılığı mazbût rehn ile te'mîn kılınur ise idâre-i mezkûrenin taht-ı mes'uliyyetinde olarak yalnız emr ü ruhsatiyle câiz olabilir.
- 120- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeni kilîsalarının kâffesinde emlâk-i gayr-ı menkuleyi ve gümüş ve altın kablârı ve nukudu ve mezkûr kilîsalara her hangi cihetle olur ise olsun âid bulunan akar ve vâridâtı mübeyyin muntazam bir cedvel ile kilîsanın îrâd ve masârifini mutazammın musaddak bir defterin bulunması lâzımdır.
- 121- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasına âid emlâkin idâresi doğrudan doğruya her bir kilîsada bulunan mütevellîlere âiddir.
- 122- Mâdde- Bir kilîsanın mütevellîsi üç sene müddet için mu'teberân-ı cemâat tarafından intihâb olunur. Üç sene müddet hitâmında bi-tekrâr işbu me'mûriyyete intihâb olunabilir.
- 123- Mâdde- Yeni mütevellî me'mûriyyete geçtiği vakt kilîsaya âid kâffe-i emlâkin temâmiyyetine kesb-i vukûf eylemeğe ve bunları 140ncı mâdde ahkâmınca devr ü teslîm kaidesi vech üzerine der-uhde eylemeğe mecbûrdur.
- 124- Mâdde- Kilîsaya âid emlâkin temâmiyyeti hakkında vukûf-i tâm hâsıl itmek ve kilîsa hâsılâtını ve vâridâtını idâre eylemek ve bu gibi umûr u husûsâtın tesviyesi zımnında îcâb iden mahâkime gidüb gelmek ve kilîsaya müteallik akar ve emlâki inşâ' ve ta'mîr itdirmek ve bunları îcâra virmek ve sâir buna benzer işlere bakmak mütevellînin cümle-i vezâifinden olduğu gibi cemâatin vekîl-i murahhası ve maslahat-güzâr-

1 mutlakı hükmünde îfâ-yı vazîfeye mübâderet eylemek ve büyük işler için mümkün mertebe cemâat-i kesîre muvâcehesinde kendi hakkında emniyeti hâvî tahrîren te'mînât taleb eylemek ve işbu emniyet varakasını istihsâl eyledikten sonra meclis huzûrunda hâsseten kendüsüne ihâle kılınan işlerden dolayı cemâat nezdinde her dürlü mes'uliyetden hâli bulunmak metevellinin hakkıdır.

- 125- Mâdde- Sene hitâmında kilîsanın umûr-i mâliyye ve idâresi ve husûsiyle ayrıca sandukçeler “iâne sandukçeleri” derûnunda bulunan mebâlig hakkında ve-l-hâsıl kâffe-i muâmelâtîçün meclis-i umûmî-i cemâat huzûrunda hisâb virmeğe ve ba'de işbu hisâbâtını mensûb olduğu Lusavoriçagan Ermenilerinin o dâire meclisine “Konçistoryo” arz eylemeğe mecbûrdur.
- 126- Mâdde- İdâresinde bulunduğu kilîsanın re's-ül-mâlinı ziyâdesiyle artıran yâhûd dokuz sene mütemâdiyen işbu me'mûriyyetini îfâ eyleyen mütevellînin idârece kifâyet ve muvaffakiyetine mebnî nizâmı dâiresinde mazhar-i mükâfât olması zımında hakkında inhâ' yazılmak istihkakını hâizdir.

ONUNCU FASL

LUSAVORIÇAGAN ERMENİLER KİLİSASININ ME'MÛRÎN-İ RÛHÂNİYYESİ VE ÂDÎ PAPASLARIN VÂRİDÂTI VE BUNLARIN DUL KALAN ZEVCE VE ÖKSÜZ ÇOCUKLARININ EMR-İ İÂŞE VE İDÂRESİ HAKKINDA

- 127- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının âdî sınıfta bulunan me'mûrîn-i rûhâniyyesi kendi cemâatleri tarafından i'tâ kılınan virgü ile idâre olunurlar.
- 128- Mâdde- İşbu âdî sınıfta olan me'mûrîn-i rûhâniyyenin hâsılâtı üç nev' olabilir :
- Birincisi- Me'mûriyyete girdikleri zemân cemâat tarafından kendilerine tahsîs olunan vâridât.
- İkincisi- Vazîfe-i rûhâniyyeden dolayı aldıkları virgü.
- Üçüncüsü- İhtiyârî olarak virilen hediyeler
- 129- Mâdde- Vazîfeden dolayı alınan virgü ber vech-i âtî ta'yîn olunur:

Derûnunda yeni çocuk doğmuş olan bir hânede hayr u bereket ve def'-i belâ duâsının resm-i âyîni icrâ için 10 gümüş "kopek", vaftîz için 20 gümüş "kopek", nikâh için 40 gümüş "kopek", âkıl ve bâliğ cenâze defni için 40 gümüş "kopek", çocuklar için 20 gümüş "kopek", nedâmet ve tevbe ve i'tirâf-ı kusûr ve sâir hikmet-i rûhâniyyeye ilhâk olunmak üzere vâki' olacak âyînlerden dolayı mukannen olarak hiçbir virgü ta'yîn idilemez. Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsası me'mûrîn-i rûhâniyyesine ve âdî papaslarına vazîfe-i rûhâniyyelerinden dolayı işbu mâdde muharrer ve mukarrer olan virgüden her ne sebeble olur ise olsun ziyâde bir şey taleb itmek kat'iyyen ve şedîden memnû'dur.

- 130- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının me'mûrîn-i rûhâniyyesi ile âdî papaslarının işbu nizâm-nâmenin 129ncu mâddesi ahkâmınca taraflarına i'tâsî lâzım gelen virgünün adem-i te'diyesinden dolayı hiçbir vakt icrâ-yı vazîfeden istinkâf eylemeğe ve-yâhûd anların resm-i icrâsını te'hîr itmeğe aslâ hakları yokdur. Yalnız hükûmet-i cismâniyye ma'rifetiyle tahsîl olunmak üzere mahâkim-i rûhâniyyeye mürâcaatla haklarını talep idebilirler.
- 131- Mâdde- Vazîfe-i rûhâniyyeyi îfâdan dolayı istihsâl olunan virgü el'ân mer'îyy-ül-icrâ olan nizâma tevfikân me'mûrîn-i rûhâniyye ve âdî papaslar beyinde taksîm olunur.
- 132- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının ufak sınıfta bulunan âdî papaslarının dul kalan zevce ve öksüz çocuklarına medâr-ı maîşet olmak üzere gerek Eçmiyazın manastırında ve gerek Rusya'da mukim Lusavoriçagan Ermenilerinin bi-l-cümle devâirinde ayrıca sanduklar te'sîs olunur.
- 133- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının ufak sınıfta bulunan âdî papaslarının dul kalan zevce ve öksüz çocuklarına mahsûs sanduklar te'sîsât-ı hayriyye kabîlinden buldukları cihetle vâridât ve hâsîlâtı dahî eshâb-ı hayr ve sahâvetin gönüllü olarak virecekleri îâne-i nakdiyye sâyesindedir. Bundan başka Lusavoriçagan Ermenilerinin her bir dâiresi kendi dâiresinin mâliyyece tahammül ve iktidârı nisbetinde her sene işbu hayrât sanduklarına birer mikdâr şey i'tâ eyler.
- 134- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının ufak sınıfta bulunan âdî papaslarının dul kalan zevce ve öksüz çocuklarının menfaatine mahsûs olan sanduklar için cem' idilecek îâne evvel emirde sanduk-i mezkûrun tahsîs kılındığı dâire dâhilinde kâin bi-l-cümle Lusavoriçagan Ermeniler kilîsalarında konulmuş olan "Fansanaklar" îâne sandukçeleri vâsıtasıyla

ve sâniyen bu maksada mebnî hâsseten açılan îâne defterlerinde vaz'-ı imzâ itmekle husûle gelür.

- 135- Mâdde- Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının ufak sınıfta bulunan âdî papaslarının dul kalan zevce ve öksüz çocuklarına mahsûs sandukların sûret-i idâresi o dâire dâhilinde olan idâre-i rûhâniyyenin doğrudan doğruya taht-ı nezâretinde bulunagelen bir idâre-i mahsûsaya ihâle kılınur. İşbu idâre mahallî murahasasının intihâbıyla müteehhil papaslar takımı mu'teberânı beyninde olmak üzere üç nefer a'zâdan mürekkebirdir. Bu a'zâlar sandukların muhâfazası me'mûriyyeti ile böyle bir maksad-ı hayr-hâhâneyi der-uhde eylediklerinden hiçbir gûne ücret ahz itmezler.
- 136- Mâdde- İşbu idâre meclisi sanduklar menfaatine toplanılan akçeyi sandukçelerden kabz eylediği gibi îâne defterlerinin dahî mazbût hisâbını tutar.
- 137- Mâdde- İdâre meclisi Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının ufak sınıfta bulunan âdî papaslarının dul kalan zevce ve öksüz çocuklarına virilecek îâne-i nakdiyyenin mikdârını kendi re'y ü insâfî ile ta'yîn ve tahsîs ider ise de bu bâbda ihtiyâc-ı hakikiye temâmiyle âgâh ve vâkıf olmak ve her nev' menâfî'-i zâtiyyeden ve taraf-dârlık ve tesâhubdan ârî ve berî bulunarak hareket itmek şartdır.
- 138- Mâdde- İdâre Meclisi Lusavoriçagan Ermeniler Kilîsasının ufak sınıfta bulunan âdî papaslarının dul kalan zevce ve öksüz çocuklarına îâne tevzî'eylediğinde âtî-üz-zikr nizâmâtı muhâfaza ve icrâyâ mecbûrdur. Evvelâ : Sene-be-sene kadîmi vechle îâne i'tâsına gayret itmek ve bu bâbda birkaç def'ada virilecek îâneyi bir def'ada virmekden mümkün mertebe sakınmak. Sâniyen : Birkaç def'alık îâneyi aynı şahsa yalnız senede bir kere virmek. Sâlisen : Evvel emirde nefslerinin muhâfazası için her nev' medâr ve çâreden mahrûm olan yâhûd beslenmek için hiçbir akrabâsı bulunmayan ve-yâhûd akrabâsı olub da anlara bir muâvenet itmek istemiyen muhtâcîne, sâniyen kesîr-ül-ıyâl ü evlâd olan dul kadınlara, sâlisen hiçbir taraf ve akrabâ ve taallukatı olmayanlara ve zarûretde bulunan öksüzlere dahâ ziyâde îâne tahsîs ve ta'yîn eylemek, râbian : Ufak sınıfta bulunan me'mûrîn-i rûhâniyyeninve âdî papasların dul kalan zevcelerine yeniden tehhül idinceye kadar ve öksüz kız çocuklarının târîh-i izdivâclarına değîn ve erkek çocuklara ise sinn-i bulûğa varana kadar ve mektebe kabûl olununcaya değîn îâne virmek.
- 139- Mâdde- Sandukların mevcûdu hakkında her ay Lusavoriçagan Ermenilerinin devâirde kâin mecâlis-i rûhâniyye a'zâları yâhûd

taraflarından ta'yîn olunan me'mûr-i mahsûs hâzır bulunduğu hâlde idâre meclisi i'tâ-yı te'mînât ve icrâ-yı şehâdet eyler.

- 140- Mâdde- İdâre meclisi her dört ayda îrâd ve masârifini ve bakiye-i nukudun mikdârını mübeyyin ve sene hitâmında ise her bir tedâbîr ve muâmelâtını mutazammın olarak Lusavoriçagan Ermenilerinin devâirde kâin hey'et-i rûhâniyyesine hisâbâtını takdîm ider.
- 141- Mâdde- İşbu idâre meclisinin harekât ve muâmelâtı aleyhinde olan şikâyetler Lusavoriçagan Ermenilerinin devâir devâirde mukim mahâkim-i rûhâniyyesinin tedkik ve karârına arz olunur.

İmzâ
Şurâ-yı Devlet Reîsi
Kont Novsilçof
(Nikolay Nikolayeviç Novosiltsev)

Polojeniye'nin Ermenice metninin kapağı

Partakuyñ Garavurutyun: Khagakis Garavarutyán Kordzots Lusavorçagan Hayots Yegeğetsvo İ Rusasdan